

Archeologisch onderzoek Molenblok - Cluster 4-5 te Varik, gem. Neerijnen

Inventariserend veldonderzoek

GRONTMIJ ARCHEOLOGISCHE RAPPORTEN 188

Concept

ISSN 1573-5710

Opdrachtgever:
Gemeente Neerijnen

Grontmij Nederland bv
Houten, 29 augustus 2005

Verantwoording

Titel : Archeologisch onderzoek Molenblok
Cluster 4-5 te Varik, gem. Neerijnen
Inventariserend veldonderzoek
Grontmij Archeologische Rapporten 188

Projectnummer : 172163

Documentnummer : 13/99061435/vdR

Revisie : C2

Datum : 29 augustus 2005

Auteur : drs. J. van der Roest

e-mail adres : juan.vanderroest@grontmij.nl

Gecontroleerd : drs. M. Hopman

Paraaf gecontroleerd :

Goedgekeurd : ir. P.B.J.M. Oude Boerrigter

Paraaf goedgekeurd :

Contact : De Molen 48 3994 DB Houten
Postbus 119 3990 DC Houten

T +31 30 634 47 00

F +31 30 637 94 15

E midwest@grontmij.nl

Administratieve gegevens

Datum opdracht : 15 juni 2004

Datum concept : 29 juni 2004 (briefrapportage = C1)
29 augustus 2005 (C2)

Opdrachtgever : gemeente Neerijnen

Uitvoerder : Grontmij Nederland bv
drs. J. van der Roest

Bevoegd gezag : provincie Gelderland
(overkoepelend) drs. F. de Roode - provinciaal-archeoloog

Locatie : gemeente : Neerijnen
plaats : Varik
toponiem : Molenblok
Kerkstraat 2 / Waalbandijk 6
(Ruimte voor Ruimte -
kern Varik / cluster 4-5)

RD-coördinaten : X: 154.186 / Y: 426.704 (NW)
X: 154.367 / Y: 426.696 (NO)
X: 154.319 / Y: 426.434 (ZO)
X: 154.168 / Y: 426.496 (ZW)

kaartblad : 39 D Tiel

Kadastrale objecten : kad. aanduiding : Kerkstraat 2
Sectie E 498 en 499
Waalbandijk 6
Sectie E 490 en 495

Inhoudsopgave

1	Inleiding	5
1.1	Algemeen	5
1.2	Aanleiding en doelstelling onderzoek	5
2	Bureauonderzoek	6
2.1	Werkwijze	6
2.2	Historische en huidige situatie	6
2.3	Geologie, bodem en landschap	6
2.4	Archeologie	8
2.5	Archeologische verwachting	10
2.6	Conclusies bureauonderzoek	11
3	Veldonderzoek	12
3.1	Werkwijze	12
3.2	Booronderzoek	12
3.3	Oppervlaktekartering	14
3.4	Conclusies veldonderzoek	15
4	Evaluatie	16
4.1	Samenvatting en conclusie	16
4.2	Aanbevelingen	16

Bijlage 1

Ligging onderzoekslocatie op ondergrond Topografische Kaart

Bijlage 2

Ligging onderzoekslocatie op ondergrond Topografische Kaart - detail

Bijlage 3

Ligging onderzoekslocatie op ondergrond Historische Atlas - detail

Bijlage 4

Archeologische basiskaart (ABK)

Bijlage 5

Ligging boringen

Bijlage 6

Boorstaten met legenda

Bijlage 7

Literatuur en bronnen

Bijlage 8

Verklarende woordenlijst en gebruikte afkortingen

1 Inleiding

1.1 Algemeen

In opdracht van de gemeente Neerijnen heeft Grontmij Nederland bv een gecombineerd archeologisch en aanvullend milieukundig bodemonderzoek uitgevoerd op twee aangrenzende locaties te Varik, aan de Kerkstraat 2 en aan de Waalbandijk 6.

Binnen de gemeente Neerijnen waren in het kader van het project Ruimte voor Ruimte zeven zogenaamde clusters voor onderzoek aangewezen. Beide locaties behoren tot “Cluster 4-5”, die als omschrijving heeft “Dijkzone tussen de molen en de Kerkstraat”. De ligging van het plangebied is weergegeven in de bijlagen 1 en 2.

Dit rapport is de verdere uitwerking van een briefrapport dat in juni 2004 was opgesteld. Deze brief, die als conceptrapport beschouwd kan worden, was ook aan het overkoepelend bevoegd gezag gestuurd.

1.2 Aanleiding en doelstelling onderzoek

De met de realisatie van de voorgenomen werkzaamheden gepaardgaande grondwerkzaamheden kunnen een directe bedreiging vormen voor eventueel in de bodem aanwezige archeologische waarden en resten.

Eerst wordt een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd naar de te verwachten archeologische waarden binnen het plangebied. Doel van het archeologisch onderzoek is het in kaart brengen van eventuele archeologische waarden en van de specifieke archeologische verwachting in het plangebied en het verkrijgen van inzicht in de geologische opbouw van het terrein.

Dit verwachtingsmodel wordt door middel van het booronderzoek in het veld getoetst. Aan de hand van de resultaten van het bureauonderzoek en het veldonderzoek kan een nader advies worden gegeven met betrekking tot de noodzaak van een eventueel archeologisch vervolgonderzoek en zo dit het geval is, uit welke stappen dit zou kunnen bestaan.

2 Bureauonderzoek

2.1 Werkwijze

Bij het bureauonderzoek is gekeken naar voor het plangebied relevante gegevens met betrekking tot de archeologie.

Tijdens het bureauonderzoek zijn de volgende werkzaamheden verricht:

- het bestuderen van geologische, bodemkundige, topografische en historische kaarten;
- het inventariseren van relevante gegevens in het archeologisch informatiesysteem ARCHIS II;
- tevens is aandacht geschonken aan de Archeologische Monumentenkaart (AMK), de Cultuurhistorische Waardenkaart (CHW) van de Provincie Gelderland en de Indicatieve Kaart Archeologische Waarden (IKAW);
- het raadplegen van overige relevante literatuur.

2.2 Historische en huidige situatie

Het plangebied Cluster 4-5 “Dijkzone tussen de molen en de Kerkstraat” ligt in bedijkt gebied aan de voet van de Waalbandijk ter hoogte van de zogenaamde Variksche Plaat, een levend deel van de uiterwaarden van de Waal. Het plangebied staat op kaarten uit de Historische Atlas die de situatie uit de 19^e eeuw weergeeft. Het staat aangegeven als zijnde rietland met natte sloten en als bouwland in het noordwestelijke deel (zie bijlage 3). Het onderzochte gebied valt ruwweg uiteen in een noordelijk deel waarop een kassencomplex staat, Waalbandijk 6 en een zuidelijk, agrarisch deel, met veel grasland en tegen de Kerkstraat aan de woning, stallen en bedrijfsgebouwen, Kerkstraat 2.

2.3 Geologie, bodem en landschap

Het landschap is in het verleden erg bepalend geweest op het leven van de mens en andersom. Een voorbeeld hiervan is dat mensen relatief hoge delen in het landschap prefereerden voor bewoning. Men was hier veilig tijdens overstromingen van rivieren. Bij onderzoek naar archeologische fenomenen en waarden in een bepaald gebied is het daarom van groot belang te weten hoe het landschap er in het verleden heeft uitgezien. Men kan hier meer over te weten komen door de geologische opbouw en de bodem van het betreffende gebied te bestuderen.

Het plangebied maakt onderdeel uit van het rivierenlandschap. Dit landschap heeft zich ontwikkeld in het Holoceen. Het gebied oostelijk van de grens Waardenburg - Wijk bij Duurstede wordt tot het gebied van de ‘mid-rivieren’ gerekend. Het is het gebied waar volgens de traditionele zienswijze in het Holoceen een duidelijke differentiatie tussen stroomgordels (geulafzettingen) en overstromingsgebieden (kom- en oeverwalafzet-

tingen) voorkwam, terwijl een directe verwantschap met de opbouw van het pakket in het mariene en perimariene gebied ontbreekt of moeilijk aantoonbaar is¹.

Tabel 2.1 Indeling van het Holoceen

chronostratigrafie	tijd in jaren
Subatlanticum	1.100 v.Chr. - heden
Subboreaal	3.800 v.Chr. - 1.100 v.Chr.
Atlanticum	7.000 v.Chr. - 3.800 v.Chr.
Boreaal	8.000 v.Chr. - 7.000 v.Chr.
Preboreaal	9.000 v.Chr. - 8.000 v.Chr.

Op de Geologische Kaart van Nederland² is deze stroomgordel weergegeven als geologische eenheid o/k, oeverafzettingen op komafzettingen als onderdeel van de Betuwe Formatie³. De Betuwe Formatie begint zich vanaf het Atlanticum te ontwikkelen en is gevormd door meanderende rivieren, waarvan de vaak brede stroomgordels nogal sterk plaatsgebonden waren. De oeverafzettingen bestaan uit zandige klei tot kleiig fijn zand, en zand; de komafzettingen bestaan uit zware klei. De ouderdom van de afzettingen speelt bij karteringen van de Betuwe Formatie een veel minder belangrijke rol dan bij die van de Westland Formatie⁴.

De brede stroomgordel van de Waal (Berendsen nr. 174, Waal stroomafwaarts vanaf Tiel) behoort tot het Krimpen riviersysteem⁵.

Tabel 2.2 Ouderdom van de stroomgordel van de Waal in jaren BP

C14 ouderdom			gecal. ouderdom		
<i>begin</i>	<i>eind</i>	<i>bestaan</i>	<i>begin</i>	<i>eind</i>	<i>bestaan</i>
1625	0	1625	1525	-50	1575

De bovenkant van het zand in het plangebied bevindt zich volgens de Geologische Kaart tussen de 4 en 5 m onder maaiveld (=dikte van de bedekking). In de uiterwaarden aan de andere kant van de Waalbandijk begint de bovenkant van het zand op wisselende diepte, meestal op minder dan 3 m, soms tot op 10 m -mv.

Volgens de Bodemkaart van Nederland⁶ bestaat de bodem in het plangebied uit een kalkhoudende ooivaaggrond van lichte zavel (kaartenheid

¹ Zie Korte toelichting op blad 39 West van de Geologische Kaart van Nederland Tiel West en Toelichtingen bij de Geologische Kaart van Nederland 1984, p. 175-176.

² Geologische Kaart van Nederland 1984, Tiel West (39W).

³ De traditionele benamingen worden gevolgd; tegenwoordig de Formatie van Echteld, Weerts en Busschers 2003.

⁴ De fluviatiele afzettingen in het 'perimariene gebied' uit de Westland Formatie, de Afzettingen van Gorkum en de Afzettingen van Tiel, worden nu ook tot de Formatie van Echteld gerekend.

⁵ Berendsen 2001.

⁶ Bodemkaart van Nederland 1973, blad 39 West Rhenen.

Rd10A). Ooivaaggronden zijn kleivaaggronden waarin de hydromorfe kenmerken ontbreken. Over het algemeen zijn het bruine, goed ontwaterde, diep gehomogeniseerde kleigronden. Ze liggen meestal als oeverwal langs rivieren of maken deel uit van oudere stroomruggen. Langs de Waal komen ze voor als overslag- en oevergronden.

Op de Bodemkaart staan ook grondwatertrappen aangegeven. Grondwatertrappen (Gwt) geven een klassenbelang weer van ten eerste de verschillende grondwaterstanden naar diepte en ten tweede die van de seizoensvariatie in de grondwaterstanden. De gemiddeld hoogste grondwaterstand (GHG) wordt doorgaans bepaald door de ontwatering van de percelen; de gemiddeld laagste grondwaterstand (GLG) wordt echter beïnvloed door de aard van de ondergrond. Grondwatertrappen worden vastgesteld op een schaal van I tot en met VII, van respectievelijk extreem nat tot extreem droog.

Tabel 2.3 Grondwatertrappenindeling

grondwatertrap	I	II	III	IV	V	VI	VII
GHG in cm -mv	(<20)	(<40)	<40	40-80	<40	40-80	>80
GLG in cm -mv	<50	50-80	80-120	80-120	>120	>120	(>160)

Voor het plangebied geldt volgens de Bodemkaart een Gwt VI; dit betekent dat er sprake is van een redelijk diepe grondwaterstand. Dit houdt in dat pas vanaf een diepte van circa 1,2 m -mv de omstandigheden voor conservering van organische materialen, waaronder vergankelijke archeologische artefacten, goed zijn. Door moderne bemaling zal de grondwaterstand van het gebied vrij stabiel zijn.

Het reliëf in het rivierengebied is niet groot. De hoogteverschillen tussen oeverwallen en kommen bedragen hoogstens enkele meters. Ondanks het geringe verschil in hoogte van een bepaald gebied geven deze verschillen, de lithologie en de waterhuishouding aanleiding tot belangrijke verschillen in landgebruik. De relatief hooggelegen ruggen hebben in tegenstelling tot de laaggelegen kommen een gunstige waterhuishouding en deze werden in het verleden, de tijd voor de eerste bedijkingen, dan ook gezien als geschikte woonplaatsen. Het plangebied ligt aan de voet van de Waalbandijk. Door zijn lage ligging was het gebied voor de (pre-)historische mens in de tijd van voor de bedijkingen geen aantrekkelijke locatie voor bewoning. Volgens de CHW (zie verder onder) worden de binnendijkse gronden in het gebied tot de zogenaamde kampongtginningen gerekend; dit zijn de oudere agrarische ontginningen op droge gronden.

2.4 Archeologie

Om een goed inzicht te krijgen in het voorkomen van archeologische vindplaatsen in het plangebied, zijn het archeologisch informatiesysteem ARCHIS II van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB), de AMK, de IKAW en de CHW van de provincie Gelderland geraadpleegd. Bij bestudering van de beschikbare gegevens is telkens ook naar de ruimere omgeving van het plangebied gekeken.

Tabel 2.4 Overzicht van archeologische perioden⁷

periode	tijd in jaren
Nieuwe Tijd	1500 - heden
Late Middeleeuwen	1050 - 1500 n.Chr.
Vroege Middeleeuwen	450 - 1050 n.Chr.
Romeinse Tijd	12 v.Chr. - 450 n.Chr.
IJzertijd	800 v.Chr. - 12 v.Chr.
Bronstijd	1.900 v.Chr. - 800 v.Chr.
Neolithicum (Nieuwe Steentijd)	5.300 v.Chr. - 1.900 v.Chr.
Mesolithicum (Midden Steentijd)	7.100 v.Chr. - 4.000 v.Chr.
Laat Paleolithicum (Late Oude Steentijd)	tot 7.100 v.Chr.

Binnen het plangebied staat in ARCHIS II slechts één waarneming vermeld (waarn.nr. 2237). Deze waarneming betreft vondsten die zijn gedaan tijdens een veldkartering eind 1985. Tijdens dezelfde veldkartering⁸ is nog een tweede, mogelijk relevante waarneming (waarn.nr. 2236) gedaan. Deze valt net buiten het huidige plangebied, ter hoogte van de molen, perceel Waalbandijk 4.

Tabel 2.5 Overzicht waarnemingen uit ARCHIS II

waarn.nr.	soort aardewerk	fragm.	datering
2237	Andenne	1	1050 - 1500 n.Chr.
	Proto-steengoed/Vr. Steengoed	1	1050 - 1500 n.Chr.
	Pingsdorf geelwitbakkend	1	1050 - 1250 n.Chr.
	Paffrath	1	1050 - 1250 n.Chr.
	Pingsdorf geelwitbakkend	4	1050 - 1250 n.Chr.
	Pingsdorf geelwitbakkend m. verf	1	1050 - 1250 n.Chr.
	Grijs/Blauwgrijs	2	1250 - 1500 n.Chr.
	Ruwwandig Romeins (?)	2	12 v.Chr. - 450 n.Chr.
	aardewerk onbepaalde aardewerk	1	?
2236	Steengoed geglaazuurd	1	1250 - 1500 n.Chr.
	aardewerk onbepaalde aardewerk	1	?

N.B. 2237 binnen plangebied / 2236 net buiten plangebied

Het handelt dus voornamelijk om vondsten uit de Late Middeleeuwen, de tijd van de eerste bedijkingen en ontginningen van het gebied.

De AMK is een digitaal bestand van alle bekende behoudenswaardige archeologische terreinen in Nederland dat door de ROB in samenwerking met de desbetreffende provincie is opgesteld. Op de kaart staan terreinen met archeologische status aangegeven. De kaart baseert zich op gegevens uit ARCHIS. Statustoekenning vindt plaats nadat het terrein is getoetst aan een aantal door de ROB gehanteerde criteria (kwaliteit, zeldzaamheid en contextwaarde).

⁷ Bij de dateringen worden Lanting & Van der Plicht (1996, 2000 en 2002) gevolgd.

⁸ Het is niet duidelijk of het inderdaad om dezelfde veldkartering gaat, de data die in ARCHIS zijn opgenomen, lijken hier wel op te wijzen.

De AMK geeft binnen het plangebied geen monumenten (AMK-terreinen) aan. Bij zowel de ARCHIS-gegevens als de AMK-gegevens is naar de ruimere omgeving van het plangebied gekeken (zie bijlage 4).

Naast de AMK is de IKAW één van de bronnen om ruimtelijke plannen, te kunnen opstellen, beoordelen en toetsen op hun gevolgen voor de archeologie. Op de IKAW staat aangegeven of terreinen een hoge, middelhoge, lage of zeer lage archeologische verwachtingswaarde hebben. Deze verwachtingskaart is onder andere gebaseerd op de relatie die er bestaat tussen de bodemsoort en de aanwezigheid van archeologische vindplaatsen.

Het plangebied heeft volgens de IKAW voornamelijk een zeer lage kans op het aantreffen van archeologische resten. Een lage verwachting op het aantreffen van archeologische resten wil echter niet zeggen dat er geen archeologische resten aanwezig kunnen zijn, alleen de kans daarop is wel kleiner. Wel dient er rekening mee te worden gehouden dat de IKAW grotendeels gebaseerd is op kaarten met een schaal van 1: 50.000. Op een lokaal schaalniveau is de kaart daarom minder betrouwbaar.

Het plangebied ligt in bedijkt gebied aan de voet van de Waalbandijk en is volgens geologische kaarten en bodemkaarten gelegen in een komgebied, waardoor het voor de (pre-)historische mens, in de tijd van voor de bedijkingen, waarschijnlijk geen aantrekkelijke locatie voor bewoning is geweest. De moderne, redelijk diepe grondwaterstand (zie § 2.3) zorgt er bovendien voor dat de kans op het aantreffen van organische resten klein zal zijn.

De lage ligging van het gebied is waarschijnlijk de reden geweest waarom het plangebied volgens de IKAW een lage indicatieve waarde heeft. De CHW van de provincie Gelderland gaat echter uit van een middelhoge trefkans op het aantreffen van archeologische waarden⁹.

2.5 Archeologische verwachting

Uit het voorgaande blijkt dat, met name op grond van de CHW, de kans op het aantreffen van archeologische waarden binnen het plangebied middelhoog moet worden ingeschat. De twee bovengenoemde waarnemingen vormden voldoende grond voor het archeologisch begeleiden van de milieutechnische boringen om zo de archeologische verwachting in het veld te toetsen door middel van een inventariserend veldonderzoek (IVO).

Een (karterend) booronderzoek is vaak de enige weinig destructieve methode om vindplaatsen te lokaliseren die op enige diepte onder het maaiveld liggen. In veel gevallen zijn deze vindplaatsen afgedekt door natuurlijke sedimenten (bijvoorbeeld rivierafzettingen, stuifzand en colluvium) of door een relatief dikke cultuurlaag (zoals een esdek). In deze gevallen is de kans klein dat vondsten door bijvoorbeeld de werking van landbouwmachines aan de oppervlakte terechtkomen. Daarnaast is booronderzoek geschikt voor het opsporen van vindplaatsen in begroeide gebieden, zoals grasland.

⁹ Via de website <http://geodata.prv.gelderland.nl/km/chw> (augustus 2005).

Door middel van karterend booronderzoek worden met name grotere nederzettingsterreinen in kaart gebracht. Nederzettingsterreinen zijn doorgaans te herkennen aan het voorkomen van aardewerk en andere zogenaamde archeologische indicatoren (zoals vuursteen, bot, verbrande leem en houtskool). Nederzettingsterreinen van een geringe omvang en andere vindplaatstypen, zoals grafvelden en akkercomplexen manifesteren zich doorgaans minder duidelijk tijdens karterend booronderzoek. Het aantreffen van slechts weinig archeologisch materiaal in een boring kan in dit licht gezien, derhalve reeds aanleiding zijn om een terrein als archeologisch waardevol te bestempelen.

Booronderzoek maakt het verder mogelijk de diepteligging, de dikte en de stratigrafische positie van de aanwezige archeologische laag (of lagen) te bepalen en om de bodemkundige situatie beter in kaart te brengen. Daarnaast is booronderzoek een betrouwbare methode om de mate van antropogene verstoring en/of natuurlijke bodemerosie van het gebied te kunnen bepalen. In beide gevallen kunnen archeologische sporen geheel of gedeeltelijk verdwenen zijn.

Een andere methode die tijdens een IVO toegepast kan worden, is de oppervlaktekartering. Deze vindt plaats door de oppervlakte te inspecteren op de aanwezigheid van archeologische vondsten. Een oppervlaktekartering is alleen zinvol op terreinen waar de archeologische lagen dicht onder of aan de oppervlakte liggen. Bovendien worden waarnemingen beïnvloed door de 'vondstzichtbaarheid'. Terreinen met een goede vondstzichtbaarheid zijn bijvoorbeeld net geploegde akkers. Grasland kenmerkt zich in vergelijking met akkerland door een slechte vondstzichtbaarheid aan de oppervlakte, maar ook op grasland kunnen vondsten worden gedaan in bijvoorbeeld molshopen en slootkanten.

2.6 Conclusies bureauonderzoek

Uit het voorgaande blijkt dat, de kans op het aantreffen van archeologische waarden binnen het plangebied middelhoog moet worden ingeschat. De twee bovengenoemde waarnemingen vormden voldoende grond voor het archeologisch begeleiden van de milieutechnische boringen om zo de archeologische verwachting in het veld te toetsen.

Op basis van de resultaten van het IVO kan daarna in overleg met het bevoegde gezag worden bepaald of er verder onderzoek moet plaatsvinden. Ook kan bepaald worden in hoeverre bij de grondwerkzaamheden rekening gehouden moet worden met archeologische waarden en of eventuele vindplaatsen in aanmerking komen voor bescherming.

Het veldonderzoek dient in ieder geval antwoord te geven op de volgende vragen:

- is er in het plangebied een archeologische vindplaats aanwezig?;
- indien er een vindplaats is aangetroffen, wat is de omvang van deze vindplaats?;
- wat is de aard en datering van de vindplaats?;
- wat is de mate van conservering van de vindplaats?

3 Veldonderzoek

3.1 Werkwijze

Op 11, 16, 18, 21, 22 en 23 juni 2004 zijn de veldwerkzaamheden in het kader van het gecombineerde archeologisch en milieukundig onderzoek uitgevoerd op de twee locaties. Het veldwerk heeft bestaan uit het uitvoeren van een booronderzoek en, voor een klein gedeelte van het terrein - waar de vondstzichtbaarheid goed was - uit een oppervlaktekartering. De veldploeg bestond uit een archeoloog en een veldbodemkundige, die tevens voor de milieutechnische aspecten van het onderzoek verantwoordelijk was.

3.2 Booronderzoek

De boringen zijn mede gezet om inzicht te verkrijgen in de geologische opbouw en om mogelijke archeologische vindplaatsen in kaart te brengen. Verder is steeds getracht de mate van bodemverstoring te bepalen.

De boringen zijn uitgevoerd met een Edelman-boor met een diameter van 10 cm (tot circa 1,10 m -mv), voor de diepere lagen aangevuld met een Van-der-Horst-boor met een diameter van 8 cm. Bij het voorkomen van zand werd tevens gebruik gemaakt van een zogenaamde zandpomp met een diameter van 4 cm. Voor de diepere niet-zandige lagen werd zonodig gebruik gemaakt van een guts met een diameter van 3 cm.

De vrijgekomen grond uit de boringen is geïnspecteerd op het voorkomen van archeologische indicatoren, zoals fragmenten bewerkt vuursteen, aardewerk, houtskool, bot, et cetera. Relevante lagen zijn zonodig gezeefd op een 4 mm zeef. Verder is gekeken naar bodemverkleuringen die zouden kunnen wijzen op mogelijke vegetatie- en/of cultuurlagen en is er aandacht besteed aan de mate van bodemverstoring in het plangebied.

De boringen zijn bodemkundig in overeenstemming met NEN 5104 beschreven en de gegevens zijn in het veld ingevoerd in een hand-held-computer geladen met het programma Boormanager.

Omdat het plangebied vlak tegen de dijk aan ligt, zijn de gaten van de diepere boringen na afloop steeds opgevuld met bentonietkorrels om mogelijke kwel direct te stoppen.

Op het terrein zijn op handkracht in totaal 79 boringen gezet onder archeologische begeleiding (zie bijlage 5). De boringen 30 en 31 vallen feitelijk buiten het plangebied maar zijn ter referentie toch archeologisch bekeken. Er werden globaal twee soorten boringen gezet: boringen van 50 cm diep en boringen van 2 m diep en meer. Er zijn 43 boringen gezet met een diep-

te van 50 cm, 36 boringen hadden een diepte van 2 m of meer. Van de diepe boringen zijn er 30 voor de archeologische uitwerking verder bestudeerd, de 6 overige diepe boringen zijn wel bekeken en beschreven maar vanwege de nabijheid van en de grote overeenkomsten met andere diepe boringen, niet verder verwerkt. Dit betreft de boringen 29, 31, 69, 71, 73, en 75; hetzelfde geldt voor de ondiepe boringen 23 en 76 (zie bijlage 5).

De gemiddelde maaiveldhoogte binnen het plangebied ligt tussen de 4,0 en 4,2 m +NAP. De RD-coördinaten van de boringen werden, voor zover mogelijk, met behulp van dGPS ingemeten. Binnenin de kassen werd de plaats van de boringen uitgepast en ten opzichte van specifieke bouwelementen aangemeten.

In de kassen kon worden geboord in rijen tussen de bloemen, meer ruimte was er in die delen waren de bloemen reeds gesneden waren, de plantenresten verwijderd waren en waar de grond braak lag. Bepaalde gedeelten werden ook met stoom gereinigd.

In de kassen bleek de bodem bijna overal kleine polystyreenbolletjes (piepschuim) te bevatten; deze worden door de bovengrond gewerkt om deze luchtig te houden. Tot het kassencomplex behoort ook een groot bovengronds waterreservoir, waar omheen geboord is (boringen 41-50).

In het zuidelijke gedeelte van het plangebied kon veelal op grasland worden geboord. Dichter bij de bedrijfsgebouwen was de aanwezigheid van betonnen (Stelcon) platen en gegoten betonnen verharding vaak een belemmering voor het zetten van boringen. Op sommige plekken waar voor milieukundig onderzoek toch zogenaamde betonboringen moesten worden gezet, was er juist extra gelegenheid tot het doen van archeologische waarnemingen.

De boringen in het vrije veld werden zoveel mogelijk in raaien gezet. Bijvoorbeeld de raai van de boringen 01, 06, 16, 15, 14, 13 en 12 en die van de boringen 02, 05, 07, 08, 09, 10 en 11 (zie bijlage 5).

De resultaten van de diepe boringen zijn in de vorm van de getekende boorprofielen verwerkt (zie bijlage 6); die van ondiepe boring zijn verwerkt in een overzicht (eveneens in bijlage 6).

De boringen vertonen over het algemeen een normale geologische opbouw die voor het rivierenlandschap kenmerkend is. De bovengrond van de perceelgedeelten die in gebruik zijn als weide, vertoont plaatselijk een duidelijke roering, soms tot 80 cm -mv. Mogelijk houdt dit verband met het vroegere gebruik als rietland in de 19^e eeuw.

Voor de gedeelten in het kassendeel lijkt dit in vergelijkbare mate te hebben plaatsgevonden. Binnen het kassencomplex zijn op de plaats waar voor de uitbreiding van de oorspronkelijke kas een watergang heeft gelopen en die daartoe was gedempt, vanuit milieukundig oogpunt 4 diepe boringen gepland. De boringen 24, 25, 26 en 27 zijn ter plekke van een oude sloot uitgevoerd, die de afscheiding vormde tussen de percelen 490

en 495. Aan de hand van de slibresten kon de oorspronkelijke diepte van de sloot tussen de 150-200 cm -mv worden bepaald.

De boringen 72, 73, 74 en 75 zijn ter plekke van een recentelijk gedempte sloot uitgevoerd. Deze lag op de westelijke grens van het erf van Kerkstraat 2, ook hier werd vanuit milieutechnisch oogpunt extra aandacht aan besteed.

Uit het geheel van het booronderzoek komt naar voren dat de bodem in het plangebied over het algemeen bestaat uit zware zavel op lichte tot matig zware klei. Ook komen er profielen voor die geheel uit zware zavel of lichte klei bestaan en allerlei combinaties hier tussenin. In enkele diepe boringen is zand aangetroffen, het gaat hierbij om de boringen 1, 5, 51 en 53 in het zuidoostelijk deel van het plangebied en om boring 20 in het noordoostelijke deel van het plangebied. Het lijkt erop dat het hier tussenlagen zand betreft. Op grond van de Geologische Kaart (Bijkaart) wordt het zand op grotere diepte verwacht (zie § 2.3).

Tabel 2.6 Aanwezigheid zandlagen in boringen

boring	diepte in cm -mv	beschrijving
01	160-200 (200)	matig kleiarm zand
05	160-200 (200)	matig kleiarm zand
20	155-220 (260)	zand, puinhoudend, houthoudend, resten klei
51	95-175 (200)	matig kleiarm zand, brokken klei
53	140-150 (200)	zand, uiterst planthoudend, brokken klei

getal tussen haakjes: diepte einde boring in cm -mv

In geen enkele boring zijn relevante archeologische vondsten gedaan en er zijn ook geen oude vegetatiehorizonten of bewoningslagen aangetroffen. Bij enkele boringen was wel sprake van enig (sub-)recent baksteenpuin en 19^e-20^e eeuwse aardewerk, met name in het gedeelte dat tot de bouwvoor gerekend kan worden (zie ook bijlage 6).

3.3 Oppervlaktekartering

De terreingedeelten binnen de kassen leenden zich niet voor een oppervlaktekartering omdat hier veelal planten stonden en de grond hier veelal zeker met materiaal van elders was aangevuld.

Het achterterrein van het boerenbedrijf aan de Kerkstraat bestond grotendeels uit grasland, hier was het dus ook niet mogelijk een goede oppervlaktekartering uit te voeren. Slechts op een klein deel waar sprake was van een moestuintje voor eigen gebruik, was de vondstzichtbaarheid goed. Er kon wel gekarteerd worden in een deel dat in gebruik was als moestuintje (zie bijlage 5, het gebiedje rond boring 51). Het deel van het perceel tussen het moestuintje en de gebouwen van het boerenbedrijf lag vol betonnen rijplaten en er stond een grote ronde betonnen opslagbak.

Tijdens de oppervlaktekartering in het moestuintje was de vondstzichtbaarheid redelijk. Het aan de oppervlakte liggende materiaal bestond uit

algemeen voorkomend 17^e-18^e aardewerkmateriaal. Verder zijn aangetroffen: een deel van een pijparden pijpensteel (waarschijnlijk 18^e eeuws) en een stuk lichtblauw glas (waarschijnlijk vroeg 20^e eeuws). Ook enig materiaal uit de Middeleeuwen is aangetroffen: een mogelijke scherf van de hals van een witte steengoed-kan en een scherf van mogelijk zogenaamd Grijs aardewerk. Deze vondsten zijn gedetermineerd en geregistreerd.

Voor alle vondsten die hier aangetroffen zijn, geldt echter dat ze hoogstwaarschijnlijk met humushoudend ophogingsmateriaal van elders zijn aangevoerd¹⁰. Met name het middeleeuwse materiaal zou in verband gebracht kunnen worden met de vondsten van de veldkartering van 1985, zoals deze in ARCHIS zijn opgenomen. Omdat de vondsten van 2004 mogelijk ook uit van elders aangevoerde grond afkomstig zijn, zou dit tot een zekere kanttekening bij de vondsten uit 1985 kunnen leiden.

3.4 Conclusies veldonderzoek

Het veldonderzoek heeft de verwachting voor het plangebied zoals die uit het bureauonderzoek naar voren was gekomen, niet kunnen bevestigen. De bodem van het plangebied herbergde archeologisch gezien geen verrassingen. Het terrein maakt deel uit van de oude uiterwaarden en komgronden van het stroomgebied van de Waal.

Bij het zetten van de boringen zijn in de ondergrond van het plangebied geen aanwijzingen waargenomen voor een cultuurlaag of bewoningssporen, noch zijn hier archeologische indicatoren aangetroffen die op menselijke activiteiten wijzen. De vondsten, die gedaan zijn bij de beperkte veldkartering, zijn van algemene aard en bovendien mogelijk niet van deze locatie afkomstig.

Hieruit kan worden geconcludeerd dat in het huidige plangebied waarschijnlijk geen archeologische sporen en waarden aanwezig zullen zijn. Dit komt (dus) overeen met de lagere waardering van de planlocatie volgens de IKAW, maar niet met de middelhoge waardering volgens de CHW.

¹⁰ Mondelinge mededeling huidige gebruiker “dat er wel eens wat grond van buiten was ingebracht”.

4 Evaluatie

4.1 Samenvatting en conclusie

De gemeente Neerijnen heeft Grontmij opdracht verstrekt tot het uitvoeren van een gecombineerd archeologisch en milieukundig onderzoek ten behoeve van de planvorming voor een Ruimte voor Ruimte ontwikkelingslocatie in de kern van Varik.

Het bureauonderzoek gaf aan dat voor het gehele plangebied een middel-hoge archeologische verwachting zou gelden. Voor het plangebied waren twee waarnemingen relevant. Tijdens het veldonderzoek bleek echter dat het plangebied archeologisch gezien geen verrassingen herbergt. De ondergrond vertoonde een natuurlijke opbouw die algemeen is voor de oude uiterwaarden en komgronden van het stroomgebied van de Waal. Er zijn geen sporen van bewoning of archeologische indicatoren aangetroffen. De paar vondsten die gedaan zijn tijdens het veldonderzoek (en mogelijk ook de vondsten van de genoemde waarnemingen), zijn waarschijnlijk van elders afkomstig.

Hieruit kan daarom worden geconcludeerd dat in het plangebied hoogstwaarschijnlijk geen archeologische waarden en resten aanwezig zullen zijn.

4.2 Aanbevelingen

Gezien het bovenstaande, lijkt verder archeologisch onderzoek in het plangebied Molenblok bij Varik dan ook niet noodzakelijk. Het uiteindelijke besluit hierover wordt genomen door het (overkoepelend) bevoegd gezag, in deze de provinciaal-archeoloog van Gelderland.

Hoewel er dus geen archeologische waarden zijn aangetroffen bij het veldonderzoek, moet er op gewezen worden dat het onderzoek gebaseerd is op een steekproef. Mochten tijdens grondwerkzaamheden toch archeologische vondsten en sporen worden aangetroffen, dan dient direct contact te worden opgenomen met de provinciaal-archeoloog van Gelderland.

Met betrekking tot de resultaten van dit onderzoek en de gegeven aanbeveling wordt geadviseerd contact op te nemen met de provincie en de provinciaal-archeoloog (als overkoepelend bevoegd gezag).

Aan het overkoepelend bevoegd gezag was eerder tevens een kopie van het briefrapport gezonden, waarin deze resultaten waren vermeld.

Bijlage 1

Ligging onderzoekslocatie op ondergrond
Topografische Kaart

Bijlage 1

Ligging onderzoekslocatie op ondergrond Topografische Kaart

Plangebied in cirkel

Naar de Topografische Kaart van Nederland - uitsnede blad 39 D - schaal 1 : 20.000

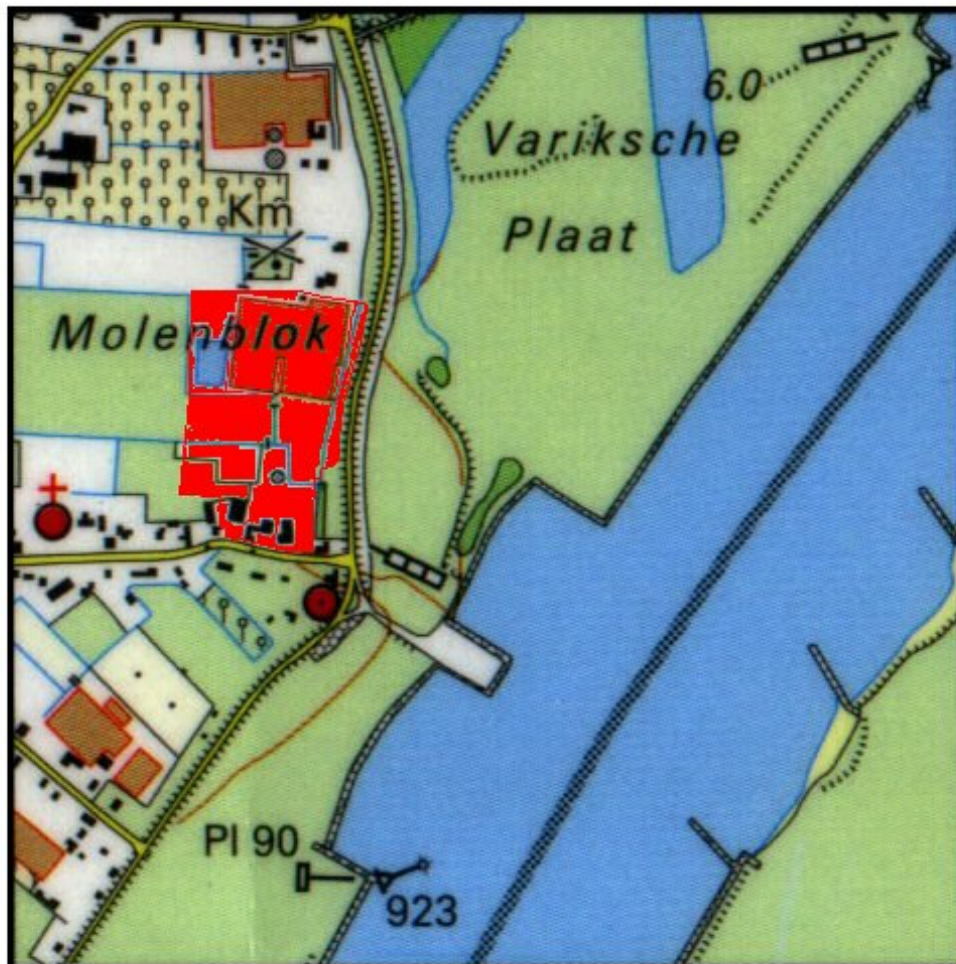
Bron: Topografische Dienst Kadaster (TDK) - blad 39 D Tiel, uitgave 2004

Bijlage 2

Ligging onderzoekslocatie op ondergrond
Topografische Kaart - detail

Bijlage 2

Ligging onderzoekslocatie op ondergrond Topografische Kaart - detail

Plangebied in rood aangegeven

Naar de Topografische Kaart van Nederland - uitsnede blad 39 D - vak 1 x 1 km

Bron: Topografische Dienst Kadaster (TDK) - blad 39 D Tiel, uitgave 2004

Bijlage 3

Ligging onderzoekslocatie op ondergrond
Historische Atlas - detail

Bijlage 3

Ligging onderzoekslocatie op ondergrond Historische Atlas - detail

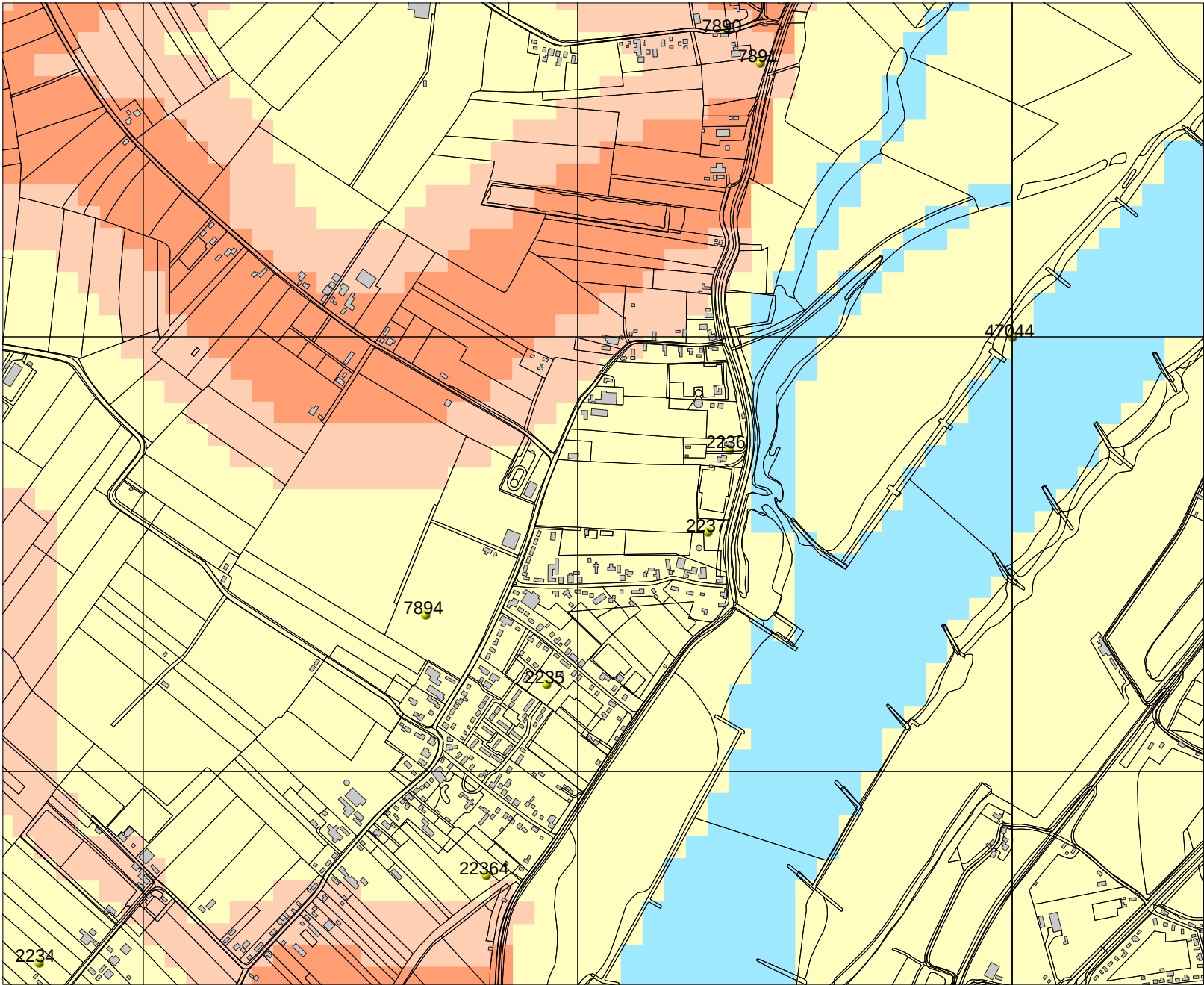
Plangebied in blauw aangegeven

Zonder schaal

Bron: Historische Atlas 1865-1912 (Kaartmachine Provincie Gelderland)

Bijlage 4

Archeologische basiskaart (ABK)

Legenda

- GRID_1KM
- HUIZEN
- TOP10 ((c)TDN)
- TOP50_CBS ((c)CBS)
- VONDSTMELDINGEN
- WAARNEMINGEN
- MONUMENTEN

IKAW

- zeer lage trefkans
- lage trefkans
- middelhoge trefkans
- hoge trefkans
- lage trefkans (water)
- middelhoge trefkans (water)
- hoge trefkans (water)
- water
- niet gekarteerd

0 500 m

ROB
ArchisII

Bijlage 5

Ligging boringen

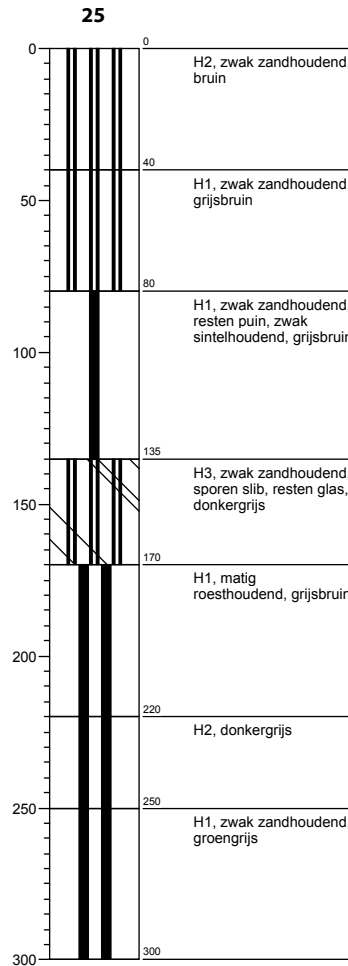
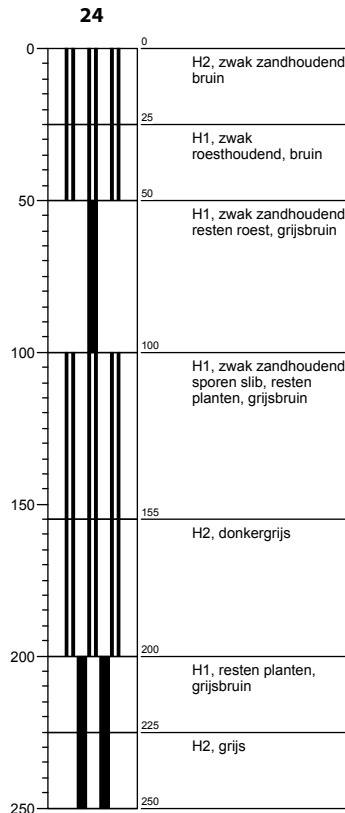
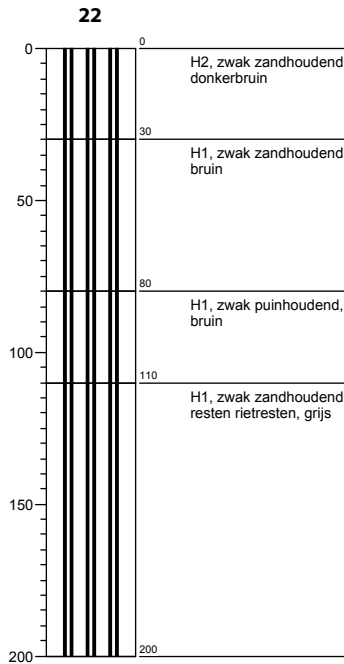
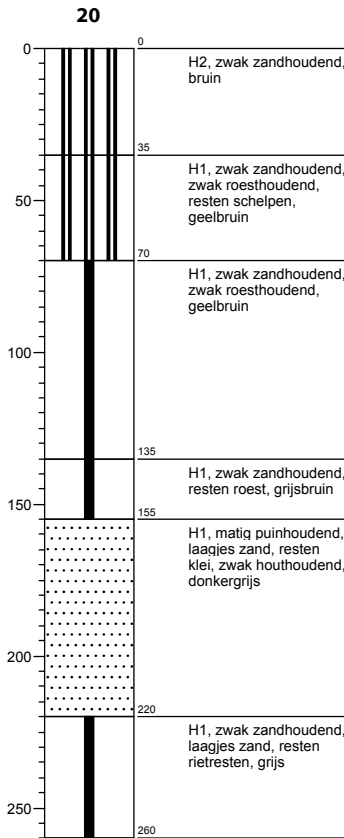
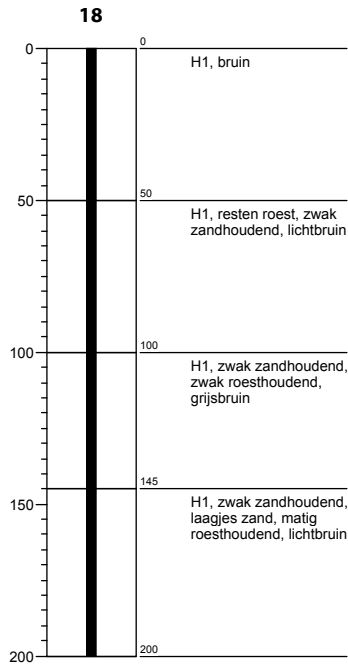
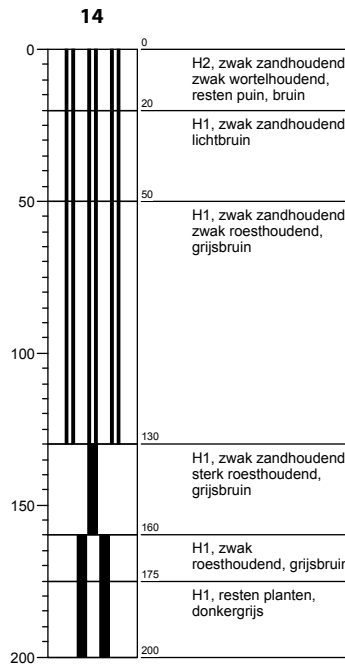
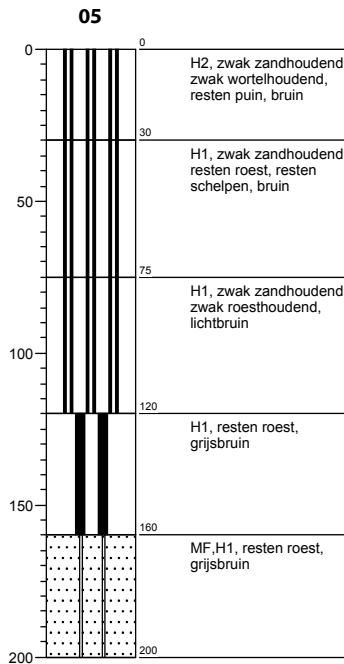
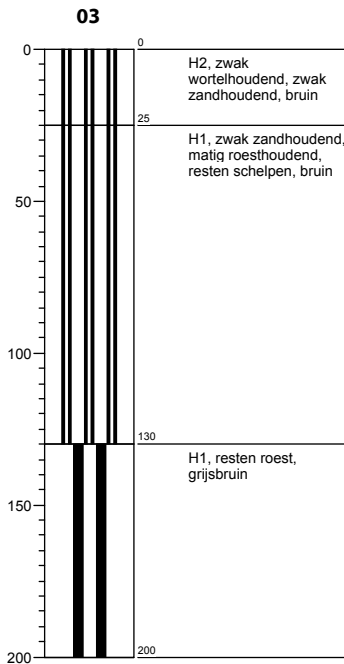
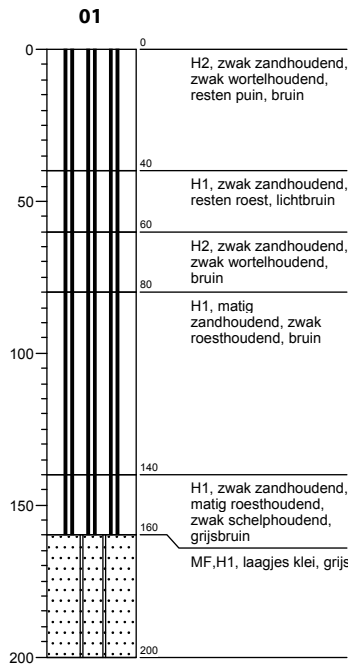

Bijlage 6

Boorstaten met legenda

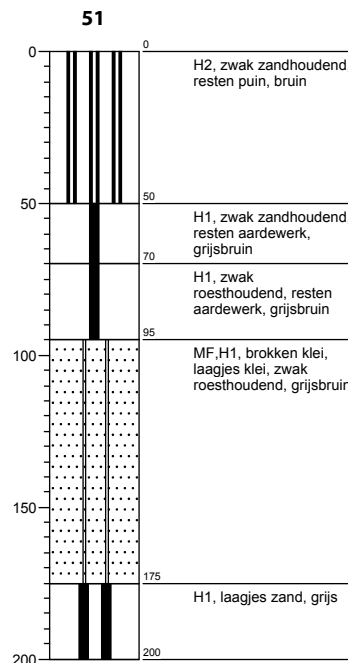
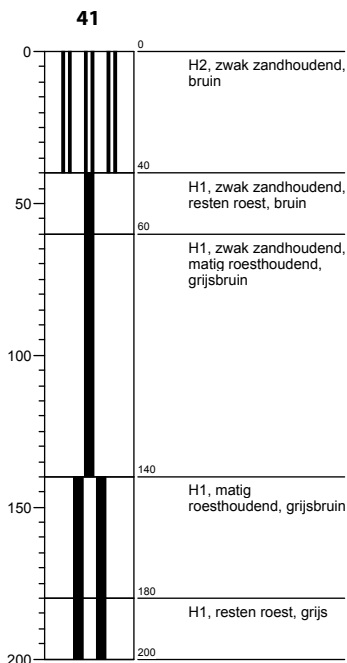
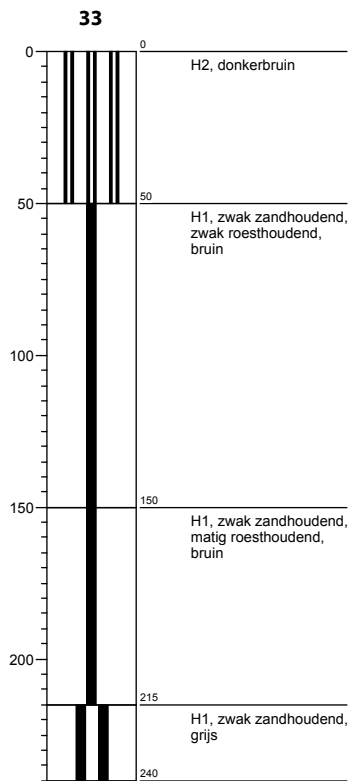
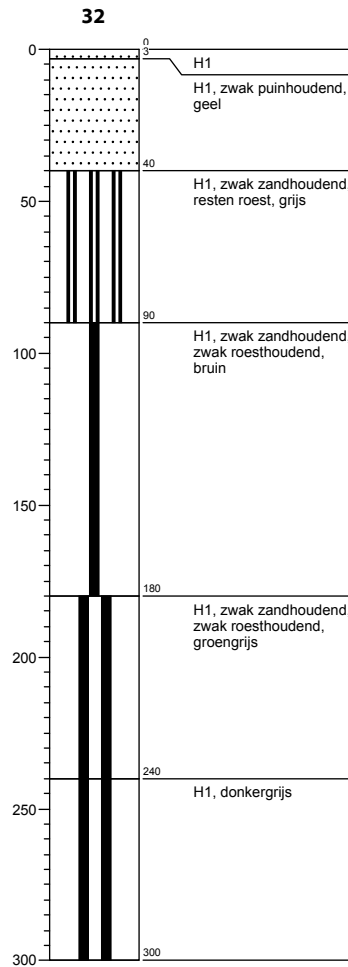
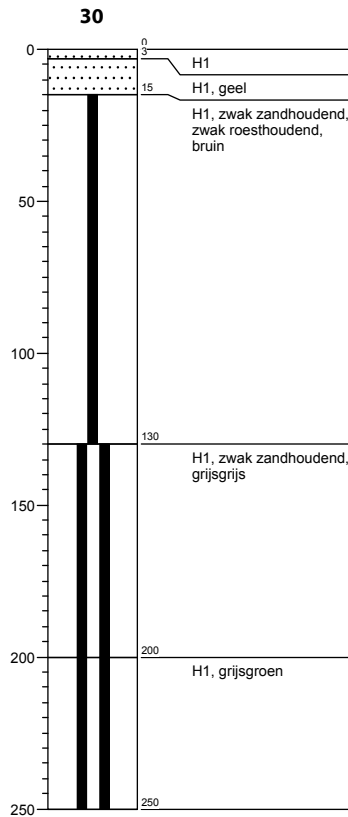
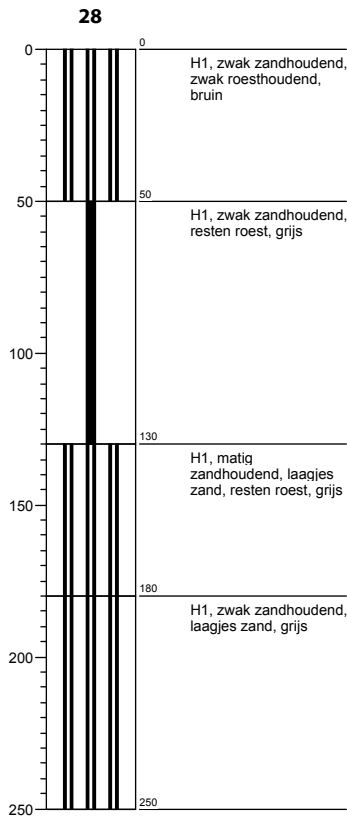
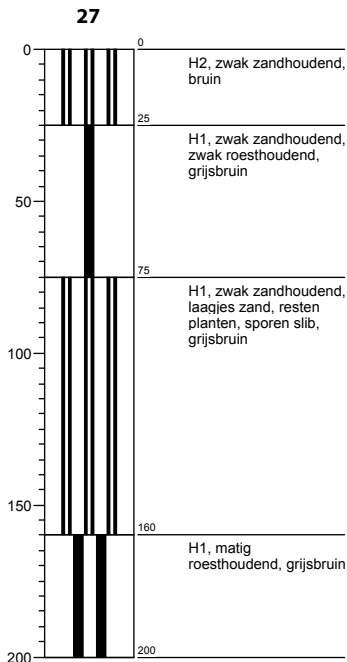
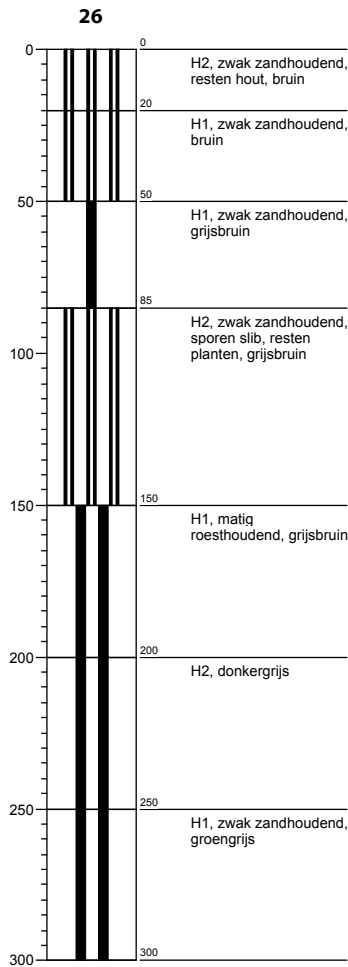
Bijlage 6

Projectnaam:
Varik plangebied RvR
Schaal 1: 25

Bijlage 6

Projectnaam:
Varik plangebied RvR
Schaal 1: 25

Minerale sedimenten

Indeling naar lutumgehalte (delen < 2 μm)
(voor waterafzettingen)

	zeer kleiarm zand	0 - 3%
	matig kleiarm zand	3 - 5%
	kleiig zand	5 - 8%
	zeer lichte zavel	8 - 12%
	matig lichte zavel	12 - 18%
	zware zavel	18 - 25%
	lichte klei	25 - 35%
	matig zware klei	35 - 50%
	zeer zware klei	> 50%

Indeling naar leemgehalte (delen < 50 μm)
(voor windafzettingen)

	zeer leemarm zand	0 - 5%
	matig leemarm zand	5 - 10%
	zwak lemig zand	10 - 18%
	sterk lemig zand	18 - 33%
	zeer sterk lemig zand	33 - 50%
	zandige leem	50 - 85%
	siltige leem	> 85%

Veen

	veen
	kleiig veen
	zandig veen

Waterbodems

	water
	bagger / stib

Aanduidingen (gebruikt in combinatie met voorgaande indeling)

Indeling van zand naar korrelgrootte

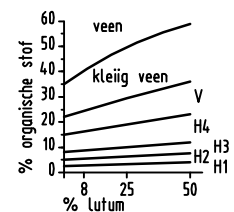
UF	uiterst fijn zand	M50-cijfer	50 - 105
ZF	zeer fijn zand	"	105 - 150
MF	matig fijn zand	"	150 - 210
MG	matig grof zand	"	210 - 420
ZG	zeer grof zand	"	420 - 2000

Bijzondere afzettingen

LS	löss
KL	keileem
KZ	keizand
PZ	pre-glaciaal zand
PK	potklei

Indeling naar gehalte organische stof

H1	humusarm
H2	matig humeus
H3	zeer humeus
H4	humusrijk
V	venig

Toevoegingen

G	grindhoudend	L	gelaagd
P	puin	S	katteklei
R	houtresten	F	ijzerconcreties
M	schelpen	C	kalkconcreties
W	rietwortels	O	ongerijpt

Grondwaterstand en hydromorfe kenmerken

	bovenkant gleyzone
	grondwaterstand met opname datum
	onderkant gleyzone

Peilbuis- en monstertrajecten

	grondwaterstand		ongeroid grondmonster
	peilbuis		geroid grondmonster
	filter		

Plaatsaanduidingen van boringen, peilbuizen en sonderingen

1	plaats en nummer van boring	4	plaats en nummer van sondering
2	plaats en nummer van boring met peilbuis	5	plaats en nummer van boring met sondering
3	plaats en nummer van boring met twee of meer peilbuizen	6	plaats en nummer van sondering met peilbuis

Bijlage 6

Boorstaten met legenda

Korte beschrijving boringen tot 50 cm -mv

Alleen zware zavel

02	0-50 cm	zware zavel; resten puin
04	0-50 cm	zware zavel; resten puin
06	0-50 cm	zware zavel; resten puin
07	0-50 cm	zware zavel; enig houtskool
08	0-50 cm	zware zavel
09	0-50 cm	zware zavel
10	0-50 cm	zware zavel
11	0-50 cm	zware zavel; resten puin
12	0-50 cm	zware zavel
13	0-50 cm	zware zavel
15	0-50 cm	zware zavel
19	0-50 cm	zware zavel; puinhoudend
21	0-50 cm	zware zavel
34	0-50 cm	zware zavel
35	0-50 cm	zware zavel
36	0-50 cm	zware zavel; resten puin
37	0-50 cm	zware zavel; puinhoudend
38	0-50 cm	zware zavel; resten puin
39	0-50 cm	zware zavel
40	0-50 cm	zware zavel
43	0-50 cm	zware zavel
44	0-50 cm	zware zavel; resten puin
46	0-50 cm	zware zavel
47	0-50 cm	zware zavel
48	0-50 cm	zware zavel
49	0-50 cm	zware zavel; resten sintels
54	0-50 cm	zware zavel; resten puin

60	0-50 cm	zware zavel
61	0-50 cm	zware zavel; resten puin
62	0-50 cm	zware zavel; resten puin
63	0-50 cm	zware zavel
64	0-50 cm	zware zavel; resten puin
65	0-50 cm	zware zavel; resten puin
77	0-50 cm	zware zavel; resten puin
78	0-50 cm	zware zavel; resten puin
79	0-50 cm	zware zavel; resten puin

Variatie

17	0-20 cm	zware zavel
	20-50 cm	lichte klei
45	0-30 cm	zware zavel
	30-50 cm	matig lichte zavel
56	0-50 cm	matig lichte zavel; resten puin
57	0-50 cm	matig lichte zavel; resten puin
66	0-50 cm	matig lichte zavel; resten puin

Bijlage 7

Literatuur en bronnen

Bijlage 7

Literatuur en bronnen

Berendsen, H.J.A., E.L.J.H. Faessen & H.F.J. Kempen, 2001. Zand in banen. Zanddiepte-attentiekaarten van het Gelders rivierengebied met inbegrip van de uiterwaarden. Tweede herziene druk. Provincie Gelderland, Arnhem.

Berendsen, H.J.A. & E. Stouthamer, 2001. Palaeogeographic development of the Rhine-Meuse delta, The Netherlands. Van Gorcum, Assen.

Bodemkaart van Nederland, Blad 39 West Rhenen en Blad 39 Oost Rhenen, Schaal 1 : 50.000. StiBoKa, Wageningen 1973.

Geologische Kaart van Nederland, Tiel West (39W) en Tiel Oost (39O), Schaal 1 : 50.000. RGD, Haarlem 1984.

Grote Historische Atlas van Nederland - 1 : 50.000. 3. Oost-Nederland 1830-1855. Wolters-Noordhoff Atlasproducties, Groningen 1990.

Lanting, J.N. & J. van der Plicht, 1996. De C14-chronologie van de Nederlandse Pre- en Protohistorie, I: Laat-Paleolithicum. In: *Palaeohistoria* 37/38 (1995-1996), pp. 71-125.

Lanting, J.N. & J. van der Plicht, 2000. De C14-chronologie van de Nederlandse Pre- en Protohistorie, II: Mesolithicum. In: *Palaeohistoria* 39/40 (1997-1998), pp. 99-162.

Lanting, J.N. & J. van der Plicht, 2002. De C14-chronologie van de Nederlandse Pre- en Protohistorie, III: Neolithicum. In: *Palaeohistoria* 41/42 (1999-2000), pp. 1-110.

Weerts, H.J.T. en F.S. Busschers, 2003. Beschrijving lithostratigrafische eenheid: Formatie van Echteld. NITG-TNO, Utrecht.

Kaartmateriaal

Historische Atlas 1865-1912 - Kaartmachine Provincie Gelderland

Bijlage 8

Verklarende woordenlijst en gebruikte afkortingen

Bijlage 8

Verklarende woordenlijst en gebruikte afkortingen

Verklarende woordenlijst

Voor bodemkundige begrippen wordt verwezen naar: H. de Bakker en J. Schelling: Systeem van bodemclassificatie voor Nederland – De hogere niveaus. StiBoKa/Pudoc, Wageningen 1966.

Afzetting	lithostratigrafische eenheid; onderdeel van een Formatie
colluvium	gesedimenteerd erosiemateriaal
Formatie	belangrijkste lithostratigrafische eenheid; de term ‘Afzettingen’ wordt gebruikt voor een onderdeel van een Formatie
hydromorf	nat tot zeer nat, met betrekking tot bodems
lithologie/ litologisch	de fysische eigenschappen van het gesteente en de studie daarvan / betrekking hebbend op het gesteente als zodanig; lithologische kenmerken zijn bijvoorbeeld korrelgrootte, sedimentaire structuren enz.
lithostratigrafisch	stratigrafie op grond van lithologie
overslaggrond	in het bijzonder bij dijkdoorbraak gevormde afzetting; sediment achter het wiel/kolkgat neergelegd, en grotendeels daaruit afkomstig

Gebruikte afkortingen

BP	before present (voor heden); C14 jaren; het nulpunt ‘heden’ is hierbij volgens internationale afspraak gesteld op 1950 (n.Chr.); de werkelijke kalender- of zonnejaren (gecalibreerde C14-jaren) zijn weergegeven in jaren v.Chr. en n.Chr.
C14	koolstof 14, isotoop van het normale koolstof 12; radioactief element dat voor dateringsmethoden gebruikt wordt
v.Chr. n.Chr.	(jaren) voor Christus (jaren) na Christus
GHG GLG Gwt	gemiddeld hoogste grondwaterstand (in cm -mv); zie Gwt gemiddeld laagste grondwaterstand (in cm -mv); zie Gwt grondwatertrap
RGD	Rijks Geologische Dienst (tegenwoordig onderdeel van TNO Bodem)
StiBoKa	Stichting voor Bodemkartering (tegenwoordig onderdeel van Alterra Wageningen UR)

Inventariserend veldonderzoek
door middel van proefsleuven in het plangebied
Varik-Molenblok, gemeente Neerijnen.

berno tops en erik verhelst

met bijdragen van:
julie van kerckhove
laura kooistra
maaike groot
jean pendens

Zuidnederlandse Archeologische Notities

IIXX

Amsterdam 2007
Archeologisch Centrum Vrije Universiteit - Hendrik Brunsting Stichting

De serie *Zuidnederlandse Archeologische Notities* is een uitgave van de Hendrik Brunsting Stichting van het Archeologisch Centrum van de Vrije Universiteit te Amsterdam

Colofon

Opdrachtgever:	Gemeente Neerijnen
Bevoegd Gezag:	Gemeente Neerijnen
Project:	Varik-Molenblok, gemeente Neerijnen
Plaats documentatie:	ACVU-HBS dependance Beesd
Objectcode:	NRN-VM-07
CIS-code:	21660
Coördinaten:	154.186/426.740 154.367/426.696 154.319/426.434 154.186/426.496
Status:	Concept
Auteur:	Drs. B.P.C.A. Tops, drs. E.M.P. Verhelst
Bijdragen:	Drs. J. van Kerckhove, Drs. L.I. Kooistra, Drs. M. Groot, Drs. J.M.H. Penders
Redactie:	Drs. E.M.P. Verhelst
Autorisatie:	Drs. E.M.P. Verhelst
Grafische bewerking:	Drs. J.W.H.P. Verhagen, Drs. R. Lotte
ISBN :	XXX-90-8614-042-X

©ACVU-HBS Amsterdam, augustus 2007

Archeologisch Centrum van de Vrije Universiteit - Hendrik Brunsting Stichting, Amsterdam
De Boelelaan 1105
1081 HV Amsterdam

inhoud

samenvatting	I
1 inleiding	2
2 vooronderzoek	2
3 doel- en vraagstellingen	3
3.1 Doelstellingen	3
3.2 Vraagstellingen	3
4 onderzoeksstrategie	4
5 landschappelijke context	5
6 sporen van twee vindplaatsen: huis varik in het noorden en de middeleeuwse dorpskern in het zuiden	6
6.1 Inleiding	6
6.2 Huis Varik en daaraan voorafgaande bewoning	7
6.2.1 Huis Varik	7
6.2.2 Vol-middeleeuwse bewoning voorafgaand aan Huis Varik	9
6.3 Vindplaats in het zuiden van het plangebied	9
6.4 Geen vindplaatsen in het westelijk plangebied	10
6.5 Sporen goed bewaard	10
7 aardewerk	11
7.1 Inleiding	11
7.2 Resultaten aardewerkanalyse	11
7.2.1 Huis Varik	12
7.2.2 Vindplaats in het zuiden van het plangebied	13
7.3 Pijpenkoppen	14
7.4 Conservering	14
7.5 Conclusie	15
8 metaalvondsten	15
8.1 Inleiding	15
8.2 Resultaten	15
8.2.1 Conservering	16
8.2.2 Datering	16
8.2.3 Context en verspreiding	17
8.3 Conclusie	18
9 bot	19
9.1 Inleiding	19
9.2 Methode	19
9.3 Resultaten	19
9.4 Conclusie	20

10	natuursteen	20
	10.1 Inleiding	20
	10.2 Determinatie	21
	10.3 Conservering	22
	10.4 Conclusie	22
11	botanisch materiaal	22
	11.1 Inleiding	22
	11.2 Resultaten	22
	11.3 Conclusie	23
12	glas	24
13	organisch materiaal	24
	13.1 Leer	24
	13.2 Hout	24
14	conclusies en waardering	24
	14.1 Beantwoording van de onderzoeksvragen	24
	14.2 Waardering vindplaats Huis Varik: behoudenswaardig	26
	14.2 Waardering van de zuidelijke vindplaats: behoudenswaardig	27
15	aanbevelingen	28
	15.1 Aanbeveling ten aanzien van Huis Varik	28
	15.1 Aanbeveling ten aanzien van de zuidelijke vindplaats	28
16	literatuur	29

bijlagen

1. Varik-Molenblok. Ligging van het plangebied Varik-Molenblok en ligging van Varik, gemeente Neerijnen in Nederland.
2. Varik-Molenblok. Overzicht van archeologische perioden.
3. Varik-Molenblok. Situering van het plangebied met de ligging van de proefsleuven.
4. Varik-Molenblok. Vondstentabel.
5. Varik-Molenblok. Weergave profiel P1.3 door de voorburchtgracht met de interpretatie van bodemopbouw.
6. Varik-Molenblok. Sporentabel.
7. Varik-Molenblok. Foto van de zuidelijke zijde van de fundering van de toren met steunbeer en buitenmuur.
8. Varik-Molenblok. Foto van de funderingen aan de oostzijde van het kasteelleiland.
9. Varik-Molenblok. Overzicht van de interpretatie van de sporen binnen het plangebied.
10. Varik-Molenblok. Weergave van profiel P1.4 door de slotgracht.
11. Varik-Molenblok. Weergave van profiel P3.1 door mogelijk twee voorburchtgrachten.
12. Varik-Molenblok. Aardewerkdeterminaties.
13. Varik-Molenblok. Proto-steengoed afkomstig van het kasteelterrein (Sl.10, Vl.2).
14. Varik-Molenblok. Twee porseleinen kommetjes afkomstig uit een uitbraakkuil van het kasteelterrein (S4.74, V60).

- 15 Varik-Molenblok. Een selectie uit een vulling (Sl.II3) van de zuidelijke zijde van de slotgracht. Twee fragmenten van een baardmankruik uit Frechen en een grape met slibversiering.
- 16 Varik-Molenblok. Een Siegburger drinknapje (VI.I05) uit de 14de (of 15de eeuw), afkomstig uit een van de oudste slotgrachtvullingen (Sl.III).
- 17 Varik-Molenblok. Een bord in Weser- aardewerk uit de stortkoker (Sl.II2) naast de kasteeltoren.
- 18 Varik-Molenblok. Een selectie uit een vondstenpakket (Sl.93) van de zuidelijke nederzetting: Jydepotten en steengoed uit Raeren (allen VI.60).
- 19 Varik-Molenblok. Een Raeren-kan met de afbeelding van dansende edelen en het opschrift [RHET : DU : MUS : DAPER : BLASEN : SO : DANSEN] (VI.60). Datering rond 1600.
- 20 Varik-Molenblok. Een selectie uit het jongste vondstenpakket (S6.4) die het gebied van de doorbraak afdekt: een majolica-bord, mineraalwaterfles en industrieel wit aardewerk uit Maastricht, fabriek Regout. (alle V6.32)
- 21 Varik-Molenblok. Metaaldeterminaties.
22. Varik-Molenblok. Laat Romeinse munt.
23. Varik-Molenblok. Loden zegel.
24. Varik-Molenblok. Middeleeuwse munten.
25. Varik-Molenblok. Tinnen bord (foto Restaura).
26. Varik-Molenblok. Selectie van het natuursteen.

tabellen

1. Varik-Molenblok. Overzicht van de materiaalcategorieën.
2. Varik-Molenblok. Overzicht van het aantal sporen.
3. Varik-Molenblok. Aantal scherven per aardewerkcategorie.
4. Varik-Molenblok. Overzicht van de aangetroffen vormen in de metaalvondsten.
5. Varik-Molenblok. Gedateerde metaalvondsten per werkput.
6. Varik-Molenblok. Dierlijk bot ingedeeld per determinatiecategorie.
7. Varik-Molenblok. Dierlijk bot ingedeeld per diersoort of grootteklasse.
8. Varik-Molenblok. Berekende schofthoogtes voor rund en paard.
9. Varik-Molenblok. Soorten natuursteen met aantal en gewicht.
10. Varik-Molenblok. Overzicht van gewaardeerde monsters.
11. Varik-Molenblok. Resultaten van het waarderend onderzoek.
12. Varik-Molenblok. Waardering van Huls Varik.
13. Varik-Molenblok. Waardering van de zuidelijke vindplaats.

samenvatting

Binnen het plangebied Varik-Molenblok, gemeente Neerijnen, zijn twee goed bewaarde vindplaatsen aangetroffen, te weten het kasteelterrein 'Huis Varik' en een nederzetting in het zuiden van het plangebied, een deel van de middeleeuwse tot nieuwtijdse dorpskern van Varik. Beide zijn volgens de KNA-norm behoudenswaardig bevonden. De aanbeveling, die volgens de richtlijnen van het College voor de Archeologische Kwaliteit hieruit volgt, is te streven naar bescherming van de vindplaatsen. Indien dit niet mogelijk is dienen de resten te worden opgegraven.

De vindplaats Huis Varik bestaat uit resten van een hoofdburcht met een zware toren. Rond de hoofdburcht ligt een slotgracht met daar buiten de voorburcht en de voorburchtgracht. Het geheel is ruim 1 ha groot. Van de hoofdburcht zijn de funderingen uitstekend bewaard gebleven. Het Huis was in gebruik van de tweede helft van de 14de eeuw tot de 18de eeuw. In de voorafgaande periode (de Volle Middeleeuwen; 12de-13de eeuw) werd het terrein reeds gebruikt voor bewoning. In de 18de eeuw is het huis in verval geraakt en gesloopt.

De zuidelijke vindplaats is in twee delen gesplitst door een wiel (dijkdoorbraakkolk). Langs de randen hiervan zijn drie bakstenen gebouwen geïdentificeerd waarvan de begindatering rond 1600 ligt. Het gebouw aan de noordrand stond op een woonterp aan de Waaldijk. De twee gebouwen aan de zuidzijde zijn voorlopers van de huidige bebouwing aan de Kerkstraat. Aan deze laatste bebouwing ging een laat-middeleeuwse houtbouwfase vooraf.

1 inleiding

Het plangebied Varik-Molenblok, in de gemeente Neerijnen, wordt ontwikkeld voor woningbouw (bijlage 1). Omdat de geplande werkzaamheden mogelijk archeologische resten verstoren is van 2 tot en met 24 april 2007 een Inventariserend Veldonderzoek door middel van proefsleuven (IVO-P) uitgevoerd. Dit onderzoek resulteert in een waardering van de archeologische resten en een advies ten aanzien van het vervolgtraject. Het bevoegd gezag (de gemeente Neerijnen) acht deze waardering noodzakelijk om tot een selectiebesluit te kunnen komen over vrijgave van het terrein of eventueel de noodzaak tot een vervolgonderzoek. Het onderzoek is verricht door de Hendrik Brunsting Stichting van het Archeologisch Centrum van de Vrije Universiteit (ACVU-HBS) in opdracht van de gemeente Neerijnen.

In het nu volgende (tweede) hoofdstuk wordt kort ingegaan op de verwachting op basis van voorgaand onderzoek. Hoofdstuk 3 en 4 zijn gewijd aan de doel- en vraagstellingen, respectievelijk de strategie van het onderzoek. In hoofdstuk 5 komt de interpretatie van de landschappelijke context aan bod; in hoofdstuk 6 de aangetroffen sporen en structuren, en in hoofdstuk 7 tot en met 13 de verschillende vondstcategorieën. Hoofdstuk 14 betreft de conclusies en waardering. In hoofdstuk 16 staan de aanbevelingen.

De heren Ing. F. Loeff en M. Smit traden op als contactpersoon namens respectievelijk de opdrachtgever en het Bevoegd Gezag (beide gemeente Neerijnen). De leiding van het project was in handen van drs. E.M.P. Verhelst; de dagelijkse leiding in het veld van drs. B.P.C.A. Tops. Het veldwerk werd uitgevoerd in samenwerking met M. Huilsmann, en B. Rijns. De heren D. En T. Oomen, en G.-J. Spekman van BATO waren als vrijwilliger bij het veldwerk betrokken. De graafmachine werd bestuurd door W. Raaijmakers van de firma Basten uit Horsen. Drs. G.L. Boreel voerde het fysisch-geografische onderzoek uit. Het bouwhistorisch onderzoek is verricht door drs. J. M.H. Penders van het Gelders Genootschap. J.A.M. van Eenbergen droeg zorg voor het landmeetkundige werk. De veldtekeningen zijn gedigitaliseerd door drs. B. Ridderhof. Drs. J.W.H.P. Verhagen en drs. R.M. Lotte hebben de digitale gegevens verwerkt.

2 vooronderzoek

In het plangebied Varik-Molenblok heeft twee maal eerder een archeologisch vooronderzoek plaatsgevonden: een bureau- en booronderzoek in 2004, en een geofysisch onderzoek in 2006.

Het bureau- en booronderzoek werd uitgevoerd door Grontmij.¹ De conclusie luidde dat ondanks een middelhoge verwachting geen archeologische sporen of waarden aanwezig zijn.

Uit de gegevens die vervolgens verzameld werden door dhr. M. Smit (beleidsmedewerker Archeologie en Monumentenzorg van de gemeente Neerijnen) bleek echter dat in het plangebied een kasteel gestaan moest hebben: Huis Varik. Mede op basis van deze nieuwe gegevens is door ACVU-HBS een nieuw verwachtingsmodel geformuleerd.² Hieruit komt inderdaad de hoge verwachting voor een kasteelterrein met een grote voorburch naar voren, maar daarnaast ook een hoge verwachting voor een middeleeuwse nederzetting in het zuiden van het plangebied (vooreen overzicht van de archeologische perioden zie bijlage 2). De middelhoge verwachting voor archeologische resten gold voor de westelijke helft van het plangebied nog steeds, aangezien deze in het onderzoek van Grontmij nauwelijks was getoetst.

Vervolgens heeft ACVU-HBS in samenwerking met ACVU-IGBA een inventariserend veldonderzoek door middel elektrische weerstandsmetingen uitgevoerd op de meest waarschijn-

¹ Van der Roest 2005.

² Verhelst/Tops 2006.

lijke standplaats van het kasteel.³ Dit leverde inderdaad een contour op die als hoofdburcht van een klein kasteel kon worden geïnterpreteerd: een min of meer vierkant/ringvormige anomalie van hogere weerstand met afmetingen van ca. 25 x 25 m. Deze bleek aan de noordoostkant van het plangebied te liggen, onder het daar aanwezige kassencomplex. Door middel van een controleboring is in de weerstandsanomalie ondoordringbaar baksteenpuin aangetroffen op een diepte van ca. 1 m –Mv, maar onduidelijk was of dit resten van intact metselwerk vertegenwoordigde. Uit een tweede controleboring bleek dat de gracht minstens 2,20 m diep is. Verder naar het zuiden werden in het weerstandsbeeld delen van de westelijke en zuidelijke voorburchtgracht herkend.

3 doel- en vraagstellingen

3.1 doelstellingen

Het doel van het huidige IVO-P is vierledig:

- 1) Het vaststellen van de aard, omvang, datering en kwaliteit van het kasteelterrein Huis Varik;
- 2) Het bepalen van het bestaan en indien mogelijk vaststellen van de aard, omvang, datering en kwaliteit van een middeleeuwse nederzetting aan de zuidzijde van het plangebied;
- 3) Het karteren van potentiële vindplaatsen aan de westkant van het plangebied;
- 4) Het toetsen van de verwachting uit het vooronderzoek en het waarderen van de aangetroffen vindplaatsen. Deze waardering geschiedt volgens de richtlijnen van de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA) 3.1⁴ aan de hand van de aard, omvang, datering en kwaliteit van de archeologische resten. Op basis van de waardering wordt een advies gegeven ten aanzien van het vervolgetraject (hoofdstuk 15).

3.2 vraagstellingen

In het Programma van Eisen (PvE) zijn voorafgaand aan het onderzoek inhoudelijke vragen opgesteld.⁵ Deze vragen zijn bepalend voor de wijze waarop het veldwerk wordt uitgevoerd en dienen als houvast voor de uitwerking van de verzamelde gegevens. Deze procedure waarborgt de kwaliteit van de inhoudelijke vraagstelling en een onderbouwing van de waardering.

De vragen in het PvE zijn:

- I. Wat is de kwaliteit, aard, datering en omvang van de archeologische resten van het huis Varik?

Deelvragen die hierop betrekking hebben

Ia Is er intact metselwerk?

Ib Hebben op de voorburcht gebouwen gestaan?

Ic Wat is de conserveringstoestand van de artefacten en ecologische resten?

Id Hoe breed zijn de grachten, hoe diep zijn deze ingegraven en zijn hierin nog houten constructies bewaard gebleven?

Ie Wat is de omvang van de hoofdburcht, voorburcht en grachten?

If Wat zijn de begin- en einddatering van het huis?

³ Verhelst/Tops 2006.

⁴ CvAK 2006: versie 3.1, bijlage IV.

⁵ Van Renswoude 2006.

2. Zijn er resten bewaard van een vol- en laat middeleeuwse nederzetting in het plangebied? Wat is de kwaliteit, aard, datering en omvang van deze archeologische resten wanneer ze aanwezig zijn?

3. Zijn er in het overige plangebied (buiten de vermoede locatie van huis Varik en middeleeuwse nederzetting) nog archeologische resten aanwezig? Zo ja wat is de aard, omvang, kwaliteit en datering van deze resten?

4 onderzoeksstrategie

De strategie en methode van het veldonderzoek is uiteengezet in het PvE. Het veldwerk is er op gericht gegevens te verzamelen op basis waarvan antwoord kan worden gegeven op de onderzoeksvragen in het PvE (zie hoofdstuk 3.2). De uitvoering is conform de KNA 3.1.⁶

De uitvoeringsels uit het PvE was om één lange noordzuid-sleuf te maken, en vijf kortere sleuven haaks hierop (bijlage 3). Van de gevraagde 900 m sleuflengte bleek uiteindelijk niet alles uitvoerbaar, waardoor ook een gedeelte van de geëiste profielen is komen te vervallen. Het veldwerk was in drie fasen opgedeeld, waarbij de laatste fase (de westkant van het terrein) conform PvE op basis van regie is uitgevoerd: na elke put is met de opdrachtgever overlegd over de noodzaak van het voortzetten van de gekozen strategie. Hierdoor zijn twee delen van geplande sleuven (onderdeel van WP 3 en 5) niet uitgevoerd. Van een derde (WP 7) is de geplande oostzijde komen te vervallen vanwege de aanwezigheid van een nog niet gesloopte mestsilo daar. WP 6, aan de zuidkant van het plangebied, moest ten opzichte van het puttenplan verplaatst en ingekort worden. Oorzaak hiervan waren de aanwezigheid van dezelfde silo en een nog niet gesloopte schuur.

Ten behoeve van het onderzoek zijn acht proefsleuven gegraven met een breedte van 4 m, en een totale lengte van 640 m. Het eerste vlak is steeds direct onder de subrecente bouwvoor aangelegd. Op acht locaties in vier werkputten is, conform het PvE, verdiept naar een tweede vlak. Dit is gebeurd op plaatsen waar op vlak 1 vondstlagen werden aangetroffen. Bovendien zijn selectief enkele uitbraaksleuven verdiept om te onderzoeken of eronder nog intact metselwerk aanwezig was. In vier werkputten is bij elkaar ca. 270 strekkende meter profielwand gedocumenteerd, samen een doorlopend noord-zuid- en een deel van een oostwestprofiel over het kasteel vormend. Daarnaast zijn in verschillende putten diepe profielkolommen getekend.

In de proefsleuven is een representatief aantal sporen gecoupeerd. Driemaal is, zoals gesteld in het PvE, een dwarsdoorsnede over de grachten van zowel de hoofdburcht als de voorburch gemaakt. De ligging van het plangebied direct achter de Waalbandijk maakte dat het bij de hoofdburchtgracht teveel risico's opleverde om de bodem te bereiken.

De waarnemingen in de proefsleuven zijn vastgelegd door middel van tekeningen en foto's. De tekeningen zijn op schaal gemaakt (vlaktekening 1:50 en profielen 1:20). Voor het maken van de vlaktekeningen is een grid uitgezet. Dit grid is gerelateerd aan coördinaten van het Rijksdriehoeksnet. De hoogte van het vlak is omgerekend naar NAP-hoogten.

Bij de interpretatie en documentatie van de profielwanden is steeds een fysisch geograaf aanwezig geweest. Deze heeft drie boringen verricht om aanvullende gegevens over de bodemopbouw te verzamelen. Ten behoeve van de interpretatie van het aangetroffen muurwerk heeft de bouwhistoricus twee dagen gegevens verzameld in het veld.

Tijdens het aanleggen van de proefsleuven, profielen en coupes zijn vondsten verzameld. Deze vondsten zijn onder andere een hulpmiddel bij het dateren van de vindplaats. De vondsten zijn

⁶ CvAK 2006, versie 3.1.

niet alleen op het oog verzameld maar er is ook uitgebreid en systematisch met een metaaldetector gezocht. De verzamelmethode is arbeidsintensief maar levert een belangrijke bijdrage aan het onderzoek. Tabel 1 geeft de aantallen vondsten weer per categorie (vondstentabel zie bijlage 4). De vondsten worden in de hoofdstukken 7-13 besproken.

materiaalcategorie	aantal	gewicht (g)
aardewerk	1936	64901
baksteen/dakpan	339	123034
bot	229	10129
glas	184	3804
hout	1	.
kalkmortel	338	12325
leer	1	59
metaal	364	22925
natuursteen	165	95413
schelp	112	82
totaal	3669	332672

Tabel 1. Varik-Molenblok. Overzicht van de materiaalcategorieën.

Uit relevante contexten zijn 2 monsters genomen voor archeo-botanisch onderzoek. De genomen monsters leveren informatie over macro-botanische resten in het betreffende spoor (hoofdstuk II). Voor een eventueel pollenonderzoek is geen geschikte locatie gevonden. Hiervoor zijn dan ook geen monsters genomen.

Na afronding van het onderzoek zijn de proefsleuven dichtgemaakt en is het terrein vlak opgeleverd.

5 landschappelijke context

Erik Verhelst

De gegevens voor de onderstaande analyse van de fysische geografie van het plangebied zijn verzameld in de putwandprofielen van de proefsleuven. Daarnaast zijn drie aanvullende boringen gezet tot ca. 2 m onder het niveau van vlak 1, in de werkputten 3, 2 en 6.⁷

Zoals ook al naar voren kwam uit het vooronderzoek, ligt het plangebied in zijn geheel op de oeverwal van de Waal. De waarnemingen laten globaal hetzelfde beeld zien: onderaan in het profiel komafzettingen, die op 2.20 -2.60 m+ NAP bedekt zijn met oeverafzettingen van de Waal. Deze bestaan onderaan uit sterk siltige klei en worden naar boven tot zandiger. Hierboven is de opbouw voor de noordzijde van het plangebied (WP 1, 3 en 4) verschillend van die van de zuidkant (zie bijlage 5). In het noorden is op ca. 3.40 m +NAP een sterk siltige kleilaag aanwezig waarin zich een vegetatieniveau heeft ontwikkeld. Op het vegetatieniveau liggen een laag uiterst siltige klei, met daarboven een zwak zandige klei. Ter plaatse van WP 2 en 6 ligt op de hoogte van het vegetatieniveau een sterk zandige klei met grof zand (in WP 6 zeer grof zand,

⁷ Het fysisch-geografisch onderzoek is verricht door Gerard Boreel. De meeste conclusies in dit hoofdstuk zijn door hem getrokken.

iets grind en baksteengruis). Blijkbaar is het vegetatieniveau aan de zuidzijde van het plangebied geërodeerd en liggen hier in plaats daarvan dijkdoorbraakafzettingen.

Gezien de beginfasedatering van de Waal, zoals vastgesteld bij Dreumel aan de overzijde van de rivier, zullen de oudste aangetroffen oeverafzettingen uit de laat-Romeinse tijd stammen.⁸ Het vegetatieniveau hierboven is bedekt met jongere oeverafzettingen, die op hun beurt doorsneden worden door vol-middeleeuwse sporen op het hoofdburchtterein van Huis Varik (zie hoofdstuk 6 en 7). Het vegetatieniveau zou dus ontstaan kunnen zijn in de Vroege Middeleeuwen.

De stratigrafisch jongste afzettingen, de zandige kleilagen aan de zuidzijde van de het plangebied, worden geïnterpreteerd als de vulling van een doorbraakgeul. Directe dateringsmiddelen zijn voor het ontstaan hiervan schaars; in werkput 6 is een enkele scherv van het Pingsdorftype (ca. 900-1225 na Chr.) gevonden in wat misschien als een ondervulling mag worden gezien. Beredeneerd kan echter worden dat de doorbraak eerst ontstaan zal zijn na het opwerpen van een dijk ten oosten van het huidige plangebied. Bekend is dat de dijkering rond 1250 na Chr. volledig gesloten was. Verwacht mag daarom worden dat de doorbraak niet voor de 12de eeuw heeft plaatsgevonden. Anderzijds zijn in werkput 2 laat-middeleeuwse greppels gegraven door de opvulling van het Wiel. De dijkdoorbraak zal dus hebben plaatsgehad ergens in de periode 12de-14de eeuw.

6 sporen van twee vindplaatsen: huis varik in het noorden en de middeleeuwse dorpskern in het zuiden

6.1 inleiding

Gedurende het onderzoek zijn 466 sporen (tabel 2, bijlage 6) aangetroffen. De sporen zijn afkomstig uit de periode van de Volle Middeleeuwen tot aan de Nieuwe Tijd. De sporen kunnen worden toegeschreven aan twee vindplaatsen. Dit zijn Huis Varik in het noordoosten van het plangebied en een laat-middeleeuwse tot nieuwtijdse woonplaats in het zuiden. Deze laatste maakt deel uit van de oude dorpskern van Varik langs de Kerkstraat. De proefsleuven in het westelijke deel van het onderzochte terrein hebben geen nieuwe vindplaatsen aangetoond. Een overzicht van de interpretatie van de sporen is weergegeven in bijlage 7.

type spoor	aantal
(sub)recente sloot	10
bouwvoor	8
cultuur-/vondstlaag	24
dierbegraving	1
drainagesleuf	4
greppel	108
kull	39
muur	19
natuurlijke laag	40
overig	4
paalkull	49

⁸ Berendsen/Stouthamer 2001.

ploegsporen	1
puinlaag	1
recente verstoring	126
uitbraaksleuf	19
vegetatie niveau	8
vloertje	4
waterput	1
totaal	466

Tabel 2. Varik-Molenblok. Overzicht van het aantal sporen per type.

In dit hoofdstuk wordt per vindplaats een selectie van de belangrijkste sporen en structuren besproken. Daarnaast komen onderdelen aan de orde als de aard, omvang, datering en kwaliteit van de vindplaatsen. Eveneens wordt kort ingegaan op de lege zone aan de westzijde van het plangebied.

6.2 huis varik en daaraan voorafgaande bewoning

De verwachting ten aanzien van de locatie en globale uitleg van Huis Varik is bevestigd. Door middel van de proefsleuven is aangetoond dat de gemetselde fundamenten van het huis nog deels intact zijn op een vierkant kasteleiland. Hier omheen ligt een slotgracht met daar buiten een voorburcht die eveneens is omgeven door een gracht. De oudst dateerbare fase van het kasteel stamt uit de tweede helft van de 14de eeuw. In de 18de eeuw is het kasteel definitief afgebroken. Onverwacht zijn op het kasteelterrein bewoningsresten gevonden van voor de steenbouwfase. Deze resten zijn te dateren vanaf de 11de eeuw. De sporen van het kasteel zijn over het algemeen goed bewaard gebleven.

6.2.1 huis varik

Huis Varik op het kasteleiland

Op basis van de onderzoeksgegevens zijn de aangetroffen resten van Huis Varik geïnterpreteerd. Op basis van de ruimte binnen de hoofdburchtgracht en het teruggevonden muurwerk kan de omvang van Huis Varik geschat worden op 21 x 21 m. Waarschijnlijk werd de buitenkant van het huis gevormd door een schildmuur, waarvan op twee plaatsen, aan de zuid- en oostkant, fragmenten zijn gevonden. Aan de binnenzijde van de schildmuur zullen zich vertrekken hebben bevonden. Onomstotelijk aangetoond is de aanwezigheid van een zware toren in de zuidwestelijke hoek van het kasteel. Het geheel is in verschillende fasen gebouwd en herbouwd.

Het kasteleiland is oorspronkelijk opgehoogd geweest. Hiervoor is waarschijnlijk de grond gebruikt uit de omliggende slotgracht. De ontstane heuvel was tot in de jaren '60 van de vorige eeuw nog zichtbaar aanwezig, maar is toen afgegraven.⁹

Op het eerste sporenvlak zijn van de steenbouw enkel uitbraaksleuven waargenomen. Het jongste materiaal uit deze sleuven dateert uit de 18de eeuw (zie hoofdstuk 7). Al het opgaande muurwerk is gesloopt. De funderingen daarvan zijn echter wel bewaard gebleven vanaf ca 1 m onder het maaiveld. Aan de oost-, west- en zuidzijde van het huis zijn resten van bakstenen funderingen aangetroffen op plaatsen waar een tweede vlak is aangelegd (aan de noordkant is niet verdiept naar een tweede vlak). Delen van de buitenmuren (een poer en de oudste fase van de mogelijke schildmuur aan de oostkant) en de toren behoren tot de oudst overgebleven bouwfa-

⁹ Mondelinge mededeling van de toenmalige eigenaar van het terrein.

se. Het gebruikte baksteenformaat bij dit muurwerk is 27 à 28 x 12,5 à 14 x 6 à 6,5 cm (10-lagenmaat 69,5 cm).¹⁰ Dit formaat wijst op een datering in de 14de en 15de eeuw na Chr.

De toren meet buitenwerks 6,5 x 6,5 m (bijlage 8). De muren zijn van ca 0,9 m breed (Sl.123 en S4.97). Het metselverband van de toren is onregelmatig met lagen van uitsluitend strekken afgewisseld met lagen waarin zowel strekken als koppen voorkomen. Een voorkeur voor staand- of kruisverband kon niet worden waargenomen.¹¹ Het metselwerk lijkt een overgang te zijn van Vlaams verband naar het modernere kruisverband en duidt op een datering in de 14de eeuw; in combinatie met het baksteenformaat kan een voorkeur worden uitgesproken voor een datering in de tweede helft van de 14de eeuw. Een lokaal aangetroffen insteek voor een muur (Sl.100 laag 5-7) lijkt te wijzen op een oudere bouwphase van de toren met een vergelijkbaar grondplan. Deze insteek ligt stratigrafisch onder het aangetroffen muurwerk. Uitermate interessant is de vol-middeleeuwse penning uit de insteek (VI.79, zie bijlage 21).

Aan de oostzijde (bijlage 9) van het eiland is een poer (S4.110) teruggevonden van 1,7 x 1,2 m. Deze heeft gediend als fundament voor een grondboog. Op deze grondboog rustte naar alle waarschijnlijkheid een weergang. Op de noordoostelijke hoek van de poer sluit een fundering (S4.106) aan met stenen van hetzelfde -vermoedelijk laat-14de eeuwse- baksteenformaat. De fundering is geïnterpreteerd als de bijbehorende schildmuur, alhoewel niet duidelijk is of de muur zwaar genoeg was om een echte verdedigingsfunctie te hebben. In een latere fase is de vermoedelijke schildmuur herbouwd in een rommelig metselverband met verschillende formaten hele en halve stenen (S4.100), waarbij de zuidkant eerder een ingestort brokstuk lijkt te vertegenwoordigen dan een echte fundering. Westelijk en noordelijk van de poer zijn resten van een secundair vloertje (S4.107) waargenomen dat deels in natuursteen is aangelegd. De westzijde van het vloertje wordt begrensd door een muur met een breedte van 45 cm (S4.99). Het baksteenformaat waarmee deze muur is opgetrokken (22 x 11 x 5 à 5,5 cm) is aanzienlijk kleiner dan de eerder genoemde formaten, maar het metselverband duidt op een datering in de 15de eeuw. In de ruimte tussen de poer en de twee funderingen is een grote hoeveelheid bewoningsafval uit de 17de en 18de eeuw en afbraakpuin aangetroffen. Het gaat onder meer om architectuurfragmenten van natuursteen, ijzeren deurbeslag en om goed geconserveerd constructiehout. Dit laatste is alleen blootgelegd tijdens het onderzoek en niet verzameld.

Zoals hierboven al vermeld is op de zuidwestelijke hoek van het kasteel een zware bakstenen toren aangetroffen. Aan de oostzijde van de zuidoostelijke hoek (Sl.123) is een ogenschijnlijk 1,45 m dikke fundering (Sl.136) zichtbaar, die niet in verband met de toren is gemetseld. Ook het gebruikte baksteenformaat (ca. 24 x 12 x 6 cm) wijst erop dat het om een jongere toevoeging gaat. Wellicht betreft hier -een jonger fase van- de zuidelijke tegenhanger van de oostelijke schildmuur S4.106. De noordkant van de fundering Sl.136 is gemetseld met mortel in een gelige kleur en lijkt te bestaan uit later toegevoegd metselwerk, dat mogelijk de helling van de heuvelvoet op het kasteleiland bekleedde. In de slotgracht ligt tegen deze zuidoostelijke torenhoek een bakstenen fundering (Sl.137) van 1,45 m lang en 45 cm dik. Deze is eveneens koud tegen de toren gemetseld en later weggezaakt in de gracht. Misschien gaat het om een steunbeer. Een derde aanbouw is een 17de eeuwse stortkoker ongeveer in het midden van de zuidelijke torenmuur (Sl.112, zie hoofdstuk 7.2.1).

Slotgracht

Direct rondom Huis Varik is een slotgracht gegraven. De gracht is ca 15 m breed. De maximale diepte kon niet vastgesteld worden. De gracht is opgevuld met afval gedurende het gebruik van het huis in de 14de tot de 18de eeuw. Aan de oostzijde van deze gracht heeft vermoedelijk een brug gelegen.

¹⁰ Aantekeningen door Jean Penders (Gelders Genootschap).

¹¹ Idem; staand verband vanaf ca. 1325 na Chr., kruisverband vanaf ca. 1500 na Chr.

Bij het couperen van de gracht is de bodem op 2 m onder het maaiveld niet bereikt (Pl.4, bijlage IO en P4.I).¹² De gracht is in diverse fasen gegraven en opgevuld. Profiel Pl.4 geeft dit weer. In het midden van de gracht is de grachtvulling (onder andere Sl.II3) dik en zeer humeus. Dit is een teken dat dit deel onder vochtige omstandigheden lang open heeft gelegen. In het midden van de gracht is in deze vulling een grote hoeveelheid materiaal aanwezig. De datering van het aardewerk is overwegend eerste helft 17de eeuw (zie hoofdstuk 7). Een grote heringraving van de gracht (onder andere Sl.25, zie bijlage IO, C2) is opgevuld in de 18de eeuw.

Op de oever aan de binnenzijde van de gracht zijn tegen de funderingen van het huis veel resten van bouw- en slooppuin gevonden. Op beide oevers is 14de eeuws aardewerk gevonden (VI.I30 en uit Sl.III). Ook enkele metaalvondsten in de lagen Sl.II2-II3 hebben een laat-middeleeuwse datering. Dit materiaal lijkt te behoren bij een van de oudste fasen van het huis.

De slotgracht wordt aan de oostzijde onderbroken door een brede puinlaag. De locatie van dit puin komt overeen met de plek waar op basis van de weerstandmetingen een brug werd vermoed.¹³ De puinlaag ligt mogelijk in de uitbraaksleuf van de stenen brug. Het spoor is echter niet nader onderzocht.

Voorburcht en de voorburchtgracht

De voorburcht is het terrein tussen de slotgracht en een tweede gracht (voorburchtgracht). Dit terrein vormde samen met Huis Varik in de Middeleeuwen een verdedigbaar geheel. De sporen op de voorburcht geven aan dat ook dit deel voor bewoning is gebruikt.

De voorburchtgracht is 10-15 m breed en lokaal tot 3 m diep (zie bijlage 5). De totale omvang van het omgrachte terrein kon niet worden vastgelegd, maar globaal gereconstrueerd in bijlage 9. Zowel de oostelijke als de noordelijke grens is niet onderzocht, aangezien deze buiten het onderzoeksgebied vallen. Verder is het verloop van de voorburchtgracht in de zuidwestelijke deel niet geheel duidelijk. Hier lijkt sprake te zijn van twee grachten (S3.87 en S3.80, bijlage II). De minimale afmeting van de voorburcht is 115 x 90 m. De vullingen van de voorburchtgracht zijn vrijwel vrij van vondsten. Op basis van aardewerk is vullingslaag S3.33 gedateerd in de 16de eeuw. Ook de scherven in laag Sl.83 kunnen dezelfde datering hebben. De zilveren laat-middeleeuwse munt (VI.62) in deze laag is ouder. Een duut geeft de onderliggende laag van de voorburchtgracht (VI.64, Sl.98) een de datering in de 17de eeuw.

De sporen op het terrein van de voorburcht duiden op de aanwezigheid van bewoning.¹⁴ Het betreffen hier enkele lagen, kuilen, paalkuilen, greppels en een waterput. De sporendichtheid beperkt. De paalkuilen zijn afkomstig van houten gebouwen. Structuren zijn niet herkend. Om deze te kunnen herkennen is de onderzoeksopzet te beperkt in omvang. Bovendien doorsnijdt een noord-zuid georiënteerde sloot (Sl.42) met een recente bovenvulling een deel van de werkputten. In diverse vullingen van sporen is baksteen gevonden. Toch zijn er geen daadwerkelijke aanwijzingen voor steenbouw op de voorburcht. Op basis van het aardewerk kunnen de sporen gedateerd worden in de Volle en Late Middeleeuwen. Dit is overwegend vroeger dan aangetroffen steenbouwfase van Huis Varik. Contemporaine sporen ontbreken. De precieze aard van de bewoning is niet duidelijk.

6.2.2 vol-middeleeuwse bewoning voorafgaand aan huis varik

Op zowel de voorburcht als het kasteleiland zijn sporen aangetroffen die ouder zijn dan de resten van Huis Varik. Het betreffen hier mogelijk nederzettingssporen. De sporen worden

¹² Op last van het waterschap mocht niet dieper gegraven worden (besluitnummer 7-01289/12461).

¹³ Verhelst/Tops 2006.

¹⁴ Niet recente sporen op de voorburcht zijn Sl.30, Sl.39-43, Sl.45, Sl.46, S3.2-5, S3.27, S3.29, S3.45, S3.47-52, S3.98.

gedateerd in de Volle en deels Late Middeleeuwen. Huis Varik lijkt niet ouder te zijn dan de tweede helft van de 14de eeuw.

De aanwezigheid van vol-middeleeuwse bewoningssporen op de voorburcht is reeds in de voorgaande paragraaf genoemd. De sporen liggen verspreid over dit deel van het terrein.¹⁵ Ook op het kasteleiland zijn sporen aangetroffen die niet direct aan Huis Varik zijn te koppelen.¹⁶ Dit zijn kuilen, paalkuilen en greppels. De vorm van enkele van deze sporen is echter niet geheel duidelijk.¹⁷ Een vijftal sporen is gedateerd in de Volle Middeleeuwen.¹⁸ Op basis van de overeenkomst in kleur en vulling lijken ook andere sporen voor een dergelijke vroege datering in aanmerking te komen. Indien dit ook werkelijk het geval is, is de sporendichtheid op het kasteleiland in deze fase relatief hoog.

De aard van de bewoning is op basis van dit onderzoek niet goed te achterhalen. De datering van deze sporen sluit deels aan bij de oudste vermelding van Huis Varik, in de 13de eeuw, terwijl de oudste kasteelresten eerst uit de tweede helft van de 14de eeuw stammen (zie echter ook de mogelijkheid van een oudere voorloper van de aangetroffen toren in de vorm van een uitbraaksleuf). Misschien waren de oudste kasteelresten ondiep gefundeerd of stond de oudste woontoren op een later geslechte kasteelheuvel. Het zou echter ook kunnen dat het oudste kasteel, waarnaar de 13de eeuwse bron verwijst, elders heeft gestaan. Een voor de hand liggende locatie hiervoor is de molenbelt, die in 1714 (tiendkaart van het Kapittel van St. Marie) direct ten noorden van het kasteel lag. Veelal zijn vol-middeleeuwse kasteelheuvels (mottes) in later tijd als molenheuvel in gebruik genomen.¹⁹ De vol-middeleeuwse sporen die nu zijn aangetroffen zouden dan horen bij een woonplaats die aan de voet van de motte lag, wellicht op een apart omgracht terrein of voorburcht, zoals de 13de eeuwse vermelding ('hofstad') suggereert. Of dit een juiste veronderstelling is, is momenteel nog niet te bepalen. Ertegen spreekt dat in dezelfde historische bron al een molen met windrecht wordt genoemd bij het kasteel. Hiervoor is in het huidige proefsleuvenonderzoek ook een aanwijzing gevonden: uit een rond 1200 gedateerde kuil op het kasteleiland komen fragmenten van een molensteen van tefriet (zie hoofdstuk 10). Anderzijds is het natuurlijk mogelijk dat de oudste molen nog niet op een molenbelt stond, hetgeen ook niet nodig zou zijn als de rivierdijk nog niet op zijn huidige plaats lag.

De datering van de sporen varieert van waarschijnlijk de 12de eeuw tot aan de 14de eeuw. Het is zeer waarschijnlijk dat ze in verband gebracht moeten worden met de oudste fasen van Huis Varik, hetzij met het kasteel zelf, hetzij met bewoning op de voorburcht.

6.3 een vindplaats in het zuiden van het plangebied

Ten zuiden van Huis Varik en de voorburcht zijn sporen van een wiel of doorbraakkolk aangetroffen (zie hoofdstuk 5). Langs de rand van de afzettingen van deze doorbraak zijn aan de noordzijde en zuidzijde sporen van bewoning aangetroffen. De vindplaats dateert globaal van 16de tot de 19de eeuw. Sporen van een vol-middeleeuwse nederzetting worden in de nabijheid verwacht.

Het wiel (zie hoofdstuk 5) doorsnijdt het hele zuidoostelijke deel van het plangebied vanaf de zuidelijke voorburchtgracht en heeft daar een depressie achter gelaten. De depressie is aanvankelijk opgevuld met zowel natuurlijke afzettingen als antropogene lagen. De oudste afzetting

¹⁵ Gedateerde volmiddeleeuwse sporen op de voorburcht S1.39, S3.25, S3.29 S3.45, S3.50 en S3.98

¹⁶ Sporen op het kasteleiland: S1.10-20, S1.27-32, S1.37; S4.62-68, S4.70-71.

¹⁷ Om sporen op het kasteleiland goed vrij te leggen moeten bij een volgend onderzoek meerdere vlakken aangelegd worden op het kasteleiland.

¹⁸ Gedateerde volmiddeleeuwse sporen op het kasteleiland S1.10, S1.14, S1.17, S4.63 en S4.71. Met name de sporen in werkput 1 hebben een zeer donker gekleurde, humeuze vulling (mest?) en zijn relatief vondstrijk.

¹⁹ Een bekend voorbeeld in de regio is de motte van Huis Maurik, waarop nog altijd een molen staat.

(S6.47) dateert van voor het begin van de 13de eeuw. De jongste lagen zijn ophogingslagen die 18de en 19de eeuws vondstmateriaal bevatten. Zowel onder, tussen als bovenop de vullingslagen van de depressie zijn sporen aangetroffen.

Nederzettingsresten aan de noordzijde van het wiel

Aan de uiterste oostzijde van het plangebied en de noordzijde van de doorbraak is een vondstconcentratie aangetroffen. Het vondstmateriaal bestaat voornamelijk uit bouwpuin en aardewerk. Het gaat hier om slooppuin van een bakstenen gebouw en het bijbehorende bewoningsafval. De waargenomen sporen zijn mogelijk resten de voet van een woonterp (S1.93) en een uitbraaksleuf (S1.95 en S2.3). De datering van het merendeel van het aardewerk ligt omstreeks 1600. Het gebouw is in gebruik tot in de 18de eeuw. Op de tiendkaart uit 1714 is op de betreffende locatie een dijkhuisje ingetekend.²⁰

Nederzettingsresten aan de zuidzijde van het wiel

Het tweede deel van de vindplaats ligt aan de zuidkant van het wiel. Er zijn twee bewoningsfasen aangetroffen, namelijk een houtbouwfase en een steenbouwfase.

De oudste fase is de houtbouwfase. Greppels, kuilen en paalkuilen zijn aangetroffen onder afzettingen in de doorbraakgeul. Mogelijk is een bijbehorende cultuurlaag waargenomen (S6.11). Het aantal dateerbare vondsten is beperkt. De fragmenten aardewerk in de sporen en de cultuurlaag dateren overwegend rond 1600. Enkele fragmenten uit S6.10 dateren uit de Late-Middeleeuwen. Ook paalkuil S6.10 heeft deze datering. Bij deze fase horen mogelijk ook de twee greppels in het midden van het wiel (S2.18 en S2.21).

De steenbouwfase ligt bovenop en in de antropogene lagen. Twee gebouwstructuren zijn gevonden. Gebouw 1 ligt direct onder de bouwvoor bovenop de jongere ophogingslagen. Alleen het restant van de oostzijde van het gebouw is opgegraven. Te weten een bakstenen muurtje met een lengte van ca 4,5 m langs de westelijke putwand van proefsleuf 6. De grootte van de bakstenen is 22 x 10 x 5 cm. Dit formaat werd gebruikt van de 16de tot de 20de eeuw. Rondom is in S6.4 een grote hoeveelheid materiaal gevonden. Dit dateert in de 18de en 19de eeuw. Gebouw 2 ligt ten zuiden van gebouw 1. Het is een complexere structuur met meerdere bouwfasen over elkaar heen. Minimaal 3 fasen zijn herkend. De muurfragmenten van de oudste twee fasen zijn opgetrokken uit gebroken, hergebruikte moppen (waarbij S6.31 ouder is dan S6.34). De muurresten S6.30 en S6.33 die bestaan uit IJsselstenen zijn een jongere fase van hetzelfde gebouw. Aansluitend op de jongere muurresten is een uitbraaksleuf waargenomen. Deze sleuf staat haaks op de muurresten en loopt parallel aan de putwand. Dit spoor is vergraven om het vlak te verdiepen naar het niveau onder de vullingslagen van de doorbraakgeul. Een goede datering voor de oudste resten is niet te geven. De IJsselstenen van de jongste fase kunnen zeker na de 16de eeuw gedateerd worden. Mogelijk is gebouw 2 de voorloper van de nog aanwezige naastgelegen schuur oostelijk van het pand Kerkstraat 2. In dit gebouw zijn grote fragmenten van een boerderij van het krukhuisstype opgenomen. Deze is grotendeels gebouwd van hergebruikte middeleeuwse moppen. Merkwaardig genoeg is het baksteenformaat ten dele groter dan het laat-14de eeuwse van Huis Varik.

Mogelijk een vol-middeleeuwse nederzetting in de nabijheid

In de oudste vullingslaag van de doorbraakgeul (S6.47) is een aantal fragmenten aardewerk gevonden (zie hoofdstuk 5 en 7). De aanwezigheid van dit vol-middeleeuwse materiaal in de geul duidt op de aanwezigheid van een nabijgelegen nederzetting. De vondsten kunnen verspoeld zijn of in de geul zijn gedumpt. In het eerste geval zou de nederzetting stroomopwaarts gelegen heb-

²⁰ Tiendkaart Geldermalsen van het Capittel van St. Marie te Utrecht uit 1714.

ben (ten oosten van het plangebied). In het tweede geval zouden de vondsten afkomstig kunnen zijn van nederzetting die hoort bij de houtbouwfase in dit deel van het plangebied.

6.4 geen vindplaatsen in het westelijke plangebied

Het westelijk plangebied is onderzocht door middel van een drietal proefsleuven. De sleuven hebben in dit deel van het plangebied geen vindplaatsen aangetoond. Wel zijn enkele geïsoleerde sporen waargenomen en is er een aantal losse vondsten gedaan.

6.5 sporen zijn goed bewaard

De sporen zijn over het algemeen goed bewaard. Dit ondanks het feit dat op diverse plaatsen sporen zijn verstoord. De verstoring is het gevolg van menselijk handelen en natuurlijke omstandigheden.

Onder de geploegde bovenlaag (de bouwvoor) zijn over het hele terrein duidelijke archeologische sporen waargenomen. Verspreid over het terrein zijn (sub-)recente sloten en kuilen gegraven. Deze hebben een beperkt deel van de sporen binnen het plangebied aangetast. Van grotere invloed lijkt het afgraven van de heuvel op het kasteleiland en de uitbraak van muren (zie hoofdstuk 6.2). Hierdoor zijn onder andere de resten van Huis Varik verstoord. Het betreft hier echter voornamelijk de jongste sporen. De dieper gelegen fundamenteën van het huis zijn op ca 1 meter onder het maaiveld in uitstekende conditie. Bovendien zijn op het eiland in het archeologische vlak nog goed bewaarde sporen uit de Volle Middeleeuwen aanwezig.

De tweede verstoring is van natuurlijke aard en betreft de doorbraak vanuit de Waal. Deze heeft een groot deel van het oorspronkelijke oppervlak in het zuidwestelijke plangebied weggespoeld. Ondanks deze verstoring zijn in dit deel van het plangebied sporen aangetroffen. De sporen zijn waargenomen onder, in en bovenop vullingslagen van de doorbraakgeul. Dit wil zeggen dat bewoning voor, tijdens en nadat de geul zich had gevormd en opgevuld.

7 aardewerk

Julie Van Kerckhove

7.1 Inleiding

Tijdens dit onderzoek zijn in totaal 1.936 scherven verzameld met een gewicht van 64.901 gram. De algemene onderzoeksvragen die in het Programma van Eisen van toepassing zijn voor het aardewerkhoofdstuk zijn:

- wat is de aard en de conservering van de archeologische resten van huis Varik?
- wat is de aard en de datering van de nederzetting aan de zuidzijde van het plangebied?
- wat is de begin- en einddatering van huis Varik?

Alle scherven die verzameld zijn, zijn ingevoerd in een database om zo tot een spoordatering te komen. De determinatie is gebeurd op het niveau van aardewerkcategorie, en waar mogelijk per baksel en per vorm. Het aardewerk is per item geteld en gewogen. Een overzicht van alle aardewerkdeterminaties per spoor is weergegeven in bijlage 12.

In totaal zijn 30 fragmenten van pijpenkoppen verzameld. Zij zijn alle geteld en ingevoerd in een Excel- document.

7.2 resultaten aardewerkanalyse

Tabel 3 toont een overzicht van het aantal scherven dat gevonden is per aardewerkcategorie. De specifieke determinaties van het aardewerk met hun dateringen, zijn per spoor weergegeven in bijlage 12.

aardewerk- categorie	aantal scher- ven
Bijna-steengoed	6
Dollum	1
Elmpter waar	39
Faience	58
Grijsgedraaid	72
Indet	3
Industrieel wit	61
Jydepot	10
Kogelpot	15
Majolica	35
Paffrath	4
Porcelein	5
Proto-steengoed	35
Rijnlands alg.	44
Roodgedraaid	1271
Steengoed	212
Witbakkend	65
Totaal	1.936

Tabel 3: Varik Molenblok. Aantal scherven per aardewerkcategorie.

7.2.1 huis varik

Kasteelleiland

Het aardewerk dat afkomstig is van het kasteelleiland, is te dateren vanaf de Volle Middeleeuwen tot in de Nieuwe Tijd. Vol- en laat- middeleeuwse sporen (Sl.IO, Sl.II, Sl.I5, Sl.I6, Sl.I7, S4.62, S4.71) bevatten Pingsdorf- type aardewerk, kogelpotaardewerk, Elmpter waar en Paffrath- type aardewerk en in enkele gevallen proto-steengoed en grijsge draaid aardewerk.²¹ Opvallend is dat het Pingsdorf- type aardewerk in het kenmerkende 12de eeuwse, brosse baksel vaak aanwezig is. Dit aardewerk is – samen met het overige vol-middeleeuws aardewerk – afkomstig uit sporen die wellicht dateren uit een occupatieperiode van voor de bouw van het kasteel. Het proto-steengoed is verzameld in Sl.IO en bestaat uit een bijna complete kan (bijlage 13). Mogelijk behoort dit aardewerk tot de vroegste occupatieperiode van het kasteel. Jonger aardewerk is quasi afwezig op het kasteelleiland. In de bovenvulling van Sl.IO is evenwel roodbakkend, faience en majolica verzameld. Dat er zo weinig aardewerk uit de occupatieperiode van het kasteel is gevonden, is wellicht te wijten aan het feit dat in de jaren zestig van de vorige eeuw de restanten van het kasteel (zichtbaar in de vorm van een lichte heuvel) zijn geëgaliseerd. Hierdoor zijn de

²¹ Zie bijlage 12 voor de determinatie van het aardewerk uit deze sporen.

jongere kasteellagen wellicht grotendeels weggeruimd. Een uitzondering hierop vormt uitbraakkuil S4.74; dit was een uitbraakspoor van fundamente die later nog eens is uitgegraven. In deze kuil zit hoofdzakelijk 18de eeuws aardewerk: twee kommetjes in porselein (bijlage 14), faience, roodbakkend en witbakkend aardewerk en nog wat steengoed.

Slotgracht

In de zuidzijde van de slotgracht is een dik humeus, venig pakket (Sl.II3) gevonden met een grote hoeveelheid aardewerk dat te dateren is van het einde van de 16de eeuw tot de 18de eeuw. De bulk van het aardewerk is echter te dateren in de (eerste helft) van de 17de eeuw na Chr. Een selectie van het aardewerk is afgebeeld in bijlage 15. Er zijn in totaal twee fragmenten van majolica-borden gevonden, 57 Minimum Aantal Exemplaren (MAE) in roodgedraaid aardewerk (grapen, borden, pispotten, potten, koppen en steelkommen), drie fragmenten Weser- aardewerk (een bord, een kan en een grape) en drie fragmenten witbakkend aardewerk met geel glazuur aan de binnenkant en groen glazuur aan de buitenkant. Het steengoed bestaat uitsluitend uit fragmenten van een baardmankruik uit Frechen met een versiering van acanthusbladeren en narrenkoppen (ca. 1550-1700).²² In deze laag bevat vondstnummer (VI.130) uitsluitend 14de eeuws aardewerk: twee nagenoeg complete Siegburger kannen en een fragment van een kan uit Langerwehe. Wellicht is dit verzameld uit de zijkant van de coupe en is hiermee een oudere fase van het kasteel aangesneden. In de grachtvulling (Sl.II4) is ook bijna-steengoed gevonden uit de 13de eeuw. Deze scherf is echter gevonden in een jongere laag, samen met roodgedraaid aardewerk. Het betreft dus wellicht opspit, maar dit toont in elk geval dat het (omliggende) terrein een occupatie kende in deze periode. Ook laag Sl.I09 die stratigrafisch ouder dan laag Sl.II3 is, is te dateren in de 16de en 17de eeuw. Hier primeert het roodgedraaid aardewerk eveneens. Een fragment van een Weser-bord werd gevonden. Opnieuw is een kleine hoeveelheid steengoed verzameld, waaronder dat uit Raeren (dat iets ouder is dan steengoed uit Frechen).²³ In de oudste laag (Sl.III) waar aardewerk is gevonden, is een Siegburger drinknapje gevonden (bijlage 16), samen met fragmenten kogelpot- aardewerk en grijsgedraaid aardewerk. Deze context is wellicht te dateren in de 14de (mogelijk nog 15de eeuw) na Chr.

In de storkoker Sl.II2 (tegen de toren van het kasteel aan) is onder meer een bord gevonden in Weser- aardewerk (bijlage 17). Dit aardewerk is te dateren tussen ca. 1570 en 1640 na Chr.²⁴ In deze storkoker is verder roodgedraaid, witbakkend en steengoed uit Frechen en Raeren verzameld. Weser- aardewerk wordt soms aangewend om de hogere status van een vindplaats aan te tonen. Toch komt dit aardewerk ook in armere contexten voor, zij het dan tweedehands aangeschaft of helemaal 'opgebruikt'. De gaafheid van het materiaal, de samenstelling van het materiaal en het relatieve aandeel van Weser- aardewerk hierbinnen, kan misschien wel iets zeggen over status.²⁵ In Varik zijn slechts vijf fragmenten van Weser-aardewerk gevonden; opvallend is evenwel dat zij allen gevonden zijn in de vullingen van de slotgracht.

In de vullingen aan de westzijde van de slotgracht is aardewerk gevonden dat te dateren is van de 14de eeuw (een Siegburger kan) tot de 17de eeuw na Chr. Er is wederom een grote hoeveelheid roodgedraaid aardewerkaanwezig en een klein aandeel steengoed (waaronder importen uit Frechen) en witbakkend aardewerk.

In de bovenste vulling (S4.21) van de westkant van de slotgracht is een snelle uit Siegburg-steengoed gevonden die te dateren is rond 1600 na Chr. Ook dit aardewerk bevindt zich in een te jonge laag, wat opnieuw aan toont hoezeer het aardewerk uit verschillende periodes in

²² Hurst, Neal, Van Beuningen 1986, 214.

²³ Rond 1550 nemen de importen uit Frechen volledig de plaats in van die uit Raeren (Hurst, Neal, Van Beuningen 1986, 214).

²⁴ Bartels 1999, 176-7.

²⁵ Bartels 1999, 180.

eenzelfde context is terecht gekomen. Op de snelle is een stadslandschap afgebeeld; in de verte worden twee mannen die vastgebonden zijn aan een boom, gestenigd.

Voorburcht en voorburchtgracht

Ook op het terrein van de voorburcht is vol en laat-middeleeuws aardewerk aanwezig in Sl.39 en l.40, S3.45, S3.50, S3.98, S3.29, S3.27. Het betreft Paffrath- type aardewerk, kogelpotaardewerk, Pingsdorf- type aardewerk en Elmpter waar. Het Pingsdorf-type aardewerk afkomstig van de voorburcht bevat echter geen 12de eeuwse exemplaren. Het betreft dus 10de en 11de eeuwse scherven. Ook hier is het meeste aardewerk uit de occupatieperiode van het kasteel verdwenen; wel zijn in de recente sloot (Sl.42) scherven van een 16de eeuwse trechterbeker in steengoed uit Siegburg gevonden samen met nog mogelijk 15de eeuws aardewerk.

In deze gracht is bijna geen aardewerk gevonden: slechts twee scherven roodbakkend aardewerk (ca. 15de-18de eeuw) zijn verzameld in Sl.83. Laag S3. 33 van de voorburchtgracht is te dateren in de 16de eeuw.

7.2.2 vindplaats in het zuiden van het plangebied

De sporen van deze vindplaats is te splitsen in een deel ten noorden en een deel ten zuiden van de doorbraakgeul. In de oudste vulling in de geul (S6.47) is vol-middeleeuws aardewerk gevonden, waaronder scherven van proto-steengoed, grijsgedraaide en witbakkende waar. De jongste geulvulling (S6.4) bevat 18de en 19de eeuws aardewerk.

Nederzettingsresten aan de noordzijde van de doorbraak

Een selectie van het aardewerk van het noordelijk deel van de vindplaats (Sl.93) is afgebeeld in bijlage 18. In de buurt hiervan heeft een huis gestaan (zie hoofdstuk 6). Het aardewerk is te dateren in de 16de en 17de eeuw. Dat er zich nog 18de eeuws aardewerk bevindt in deze context, is echter niet uit te sluiten. Opvallend is de vondst van tien fragmenten van twee MAE van zogenaamde Jydepotten. Zij zijn naar Nederland geëxporteerd tussen ca. 1575 en 1900, maar het hoogtepunt in export is te situeren in de 17de en 18de eeuw.²⁶ De hoofdmoot van het aardewerk wordt opnieuw gevormd door het roodgedraaid aardewerk (14 grappen, 1 bord, 2 koppen en een pot). In totaal zijn twaalf fragmenten gevonden van kannen uit Raeren. Een scherv bevat een paneel met dansende edelen (bijlage 19). Hieronder is het opschrift [RHET : DU : MUS : DAPER : BLASEN : SO : DANSSSEN] leesbaar. Er zijn parallellen van dit onderschrift²⁷ op een kruik met dansende boeren. Dergelijke panelen (dansende edelen en boeren) en onderschriften zijn gebruikelijk te dateren rond 1600 na Chr.²⁸ Drie scherven hebben een paneelversiering met edelen gezeten op een wapenschild. Deze zijn te vergelijken met de 'Seven Electors Panel Jug' uit 1603.²⁹

Nederzettingsresten aan de zuidzijde van de doorbraak

De cultuurlaag (S6.11) behorend bij de houtbouwfase van de nederzetting aan de zuidzijde van de doorbraak bevat aardewerk uit de Nieuwe Tijd : roodgedraaid aardewerk, een schervje grijsge-draaid, steengoed (zowel uit Siegburg als uit Westerwald) en witbakkend aardewerk. In paalkuil (S6.10) is een grijsgedraaide laat-middeleeuwse scherv gevonden. De laag rondom gebouw I van

²⁶ Bartels 1999, 97.

²⁷ Het volledige opschrift is: GERHET : DU : MUS : DAPER : BLASEN : SO : DANSSSEN : DIE : BUREN : AIS : WEREN : SI : RASEN : ERS : VERSPRICHT : BASTOR : ICH : VER : DANS : DIB. Afkortingen hiervan komen ook voor (Hurst, Neal, Van Beuningen 1986, 202).

²⁸ Hurst, Neal, Van Beuningen 1986, 202-3, fig. 97 en 98.

²⁹ Hurst, Neal, Van Beuningen 1986, 204, fig. 99.

de steenbouwfase in dit deel van de nederzetting bevat een overwicht aan 18de en 19de eeuws aardewerk. In dezelfde laag is echter ook 17de en 18de eeuws aardewerk gevonden. Een selectie van het aardewerk uit dit pakket is afgebeeld in bijlage 20. Er is majolica, faience, industrieel wit, roodgedraaid, witbakkend aardewerk, steengoed en een fragment van een porseleinen kommetje gevonden.

7.3 pijpenkoppen

Er zijn in totaal dertig fragmenten van pijpenkoppen verzameld. Slechts twee hiervan zijn versierd. Een pijpenkop uit de slotgracht (zuidzijde: Sl.107, Vl.117) is versierd met een gekroonde vis en de letters RDR. Dit thema komt voor in de 18de eeuw.³⁰ Een andere pijpenkop is eveneens afkomstig uit dit deel van de slotgracht, maar dan uit een oudere vulling (Sl.105, Vl.92). De afbeelding van een gestileerde roos dateert de pijp in de 17de eeuw na Chr.³¹

7.4 conservering

Het aardewerk uit de Nieuwe Tijd (voornamelijk uit de slotgrachtvullingen, de zuidelijke nederzetting en de plaats van de doorbraak) is heel erg goed bewaard en weinig gefragmenteerd. De vol- en laat-middeleeuwse scherven zijn echter een stuk minder goed geconserveerd. Het gaat voornamelijk om kleine en verweerde scherfjes.

7.5 conclusie

Zowel op het voorburch- als op het kasteelterrein zelf zijn sporen uit de Volle en Late Middeleeuwen (ca. 1050-1500) gevonden. Het aardewerk dat hieruit afkomstig is, is evenwel erg verweerd en gefragmenteerd. Wellicht behoort het tot een bewoningsfase die voor de bouw van het kasteel te dateren is.

In de vullingen van de slotgracht is een kleine hoeveelheid 13de en 14de eeuws aardewerk gevonden. Ook het aardewerk uit de 15de eeuw is slechts in beperkte mate aanwezig. Het 16de tot 19de eeuwse aardewerk is in groten getale aanwezig in de vullingen van de slotgracht, in de vondstpakketten in het zuidelijke nederzettingsterrein en op de plek van de doorbraak. De nadruk lijkt echter in de 16de en 17de eeuw te liggen, zeker wat de vullingen van de slotgracht en het zuidelijke nederzettingsterrein betreft. Het aardewerk dat gedateerd kan worden van de 14de tot de 19de eeuw is heel erg goed geconserveerd.

8 metaalvondsten

Erik Verhelst

8.1 inleiding

Alle 364 metaalvondsten uit het onderzoek te Varik (met een gewicht van 22925 g) zijn globaal gedetermineerd. De analyse is doorgevoerd tot op een niveau waarop een datering in ABR-periodes mogelijk was. Er is dus niet doorgedetermineerd tot op typenummer. De determinaties zijn ingevoerd in een database. Een overzicht wordt gegeven in tabel 4; een determinatietabel is opgenomen als bijlage 21. Het grootste deel van de metaalvondsten is geconserveerd, en een

³⁰ Bartels 1999, 1083, fig. 67.

³¹ Bartels 1999, 1070, fig. 209.

klein deel hiervan zal worden gerestaureerd. Recente vondsten en ijzeren spijkers zijn niet geconserveerd, en zijn verwijderd.³²

Vrijwel alle metaalwaar is gevonden met behulp van een metaaldetector. Deze is tijdens het onderzoek voortdurend en systematisch gebruikt. De bouwvoor is in dunne laagjes verwijderd met de graafmachine, waarbij na elke graafbeweging werd gezocht. Vlak en sporen zijn vervolgens extra afgezocht, en de procedure is herhaald bij het couperen en verdiepen van sporen.

Het algemene doel van het proefsleuvenonderzoek was het vastleggen van de op het terrein aanwezige archeologische waarden. Concreet zal de conservering van het metaal worden besproken, alsmede de datering van de vondsten. De context en verspreiding worden afzonderlijk behandeld.

8.2 resultaten

8.2.1 conservering

De conserveringstoestand van de metaalvondsten is over het algemeen goed. De meeste stukken van brons hebben een gesloten donkergroene patina.³³ Enkele vondsten uit de recente bouwvoor zijn verweerd en sterker gecorrodeerd. Dit leidt er slechts bij één van de munten toe dat deze niet meer gedetermineerd kan worden. Zilver is zeer goed geconserveerd, bij ijzer varieert de toestand naar gelang de vondstcontext. Ijzer uit vochtige grachtvullingen is uitstekend bewaard gebleven, maar wanneer gevonden in andere contexten heeft het een dikke corrosiekorst met aangekit materiaal. Dit bemoeilijkt determinatie voorafgaand aan het schoonmaken in een restauratieatelier. Lood is goed geconserveerd, maar heeft opmerkelijk vaak te lijden gehad van verhitting. Hierdoor is het lood deels gesmolten en zijn vormdetails verloren gegaan.

categorie	vorm	aantal	categorie	vorm	aantal
handel	gewicht	1	handwerk	speld	2
	munt	38		vingerhoed	5
	vees-/lakenlood	4			7
		43	gebouw/constructie	hang- en sluitwerk	30
kledingaccessoires	fibula	1		sleutel	1
	gesp/riem	15		kram	3
	knoop	14		spijker	40
		30			74
sieraad	hanger	1	overig	siernagel	4
	onbekend	1		beslag	5
		2		boekbeslag	4
militaria	musketkogel	31		doos	2
		31		ketting	1
paardentuig/vervoer				strijkijzer	1
	hoefijzer	2		pelgrimsinsigne	3
				ring	10

³² De meeste vondsten zijn geconserveerd door B. Rijns (ACVU-HBS). Bijzondere stukken en behoudenswaardige vondsten van ijzer zijn behandeld door atelier Restaura te Haelen. Deze laatste werkzaamheden zullen pas in de loop van 2008 worden afgerond.

³³ De term 'brons' wordt hier gebruikt als verzamelnaam voor koper en alle koperlegeringen.

	aspen	1		sculptuur	1
		3		zegelstempel	1
eet- en kookgerei					32
	lepel	5			
	mes	6	niet gedetermineerd		110
	vaatwerk	12			
		23	totaal		364
gereedschap					
	bijl	1			
	bootshaak	1			
	drevel	1			
	schep	1			
	spatel	1			
	onbekend	1			
	verzwaring	3			
		9			

Tabel 4. Overzicht van de aangetroffen vormen in de metaalvondsten.

8.2.2 datering

De metaalvondsten uit Varik-Molenblok dateren van de laat-Romeinse tijd tot in de Nieuwe tijd (zie bijlage 21). De alleroudste en allerjongste vondsten wijzen echter niet op bewoning ter plekke. De oudste vondst is een laat-Romeinse bronzen munt van keizer Constantijn De Grote (ca. 309-337 na Chr.) (bijlage 22). Deze is gevonden in de vulling van een veel jongere greppel, en andere Romeinse vondsten zijn niet gedaan in het plangebied. Eveneens uit een secundaire vondstcontext komt een schijffibula uit de 9de of 10de eeuw, een zogenaamde pseudo-muntfibula. Deze kan wel wijzen op vroeg-middeleeuwse bewoning in de omgeving, maar zeer waarschijnlijk niet binnen het plangebied.³⁴

Van de 17 metaalvondsten die met enige mate van zekerheid in de Middeleeuwen gedateerd kunnen worden, stammen er slechts vier uit de Volle Middeleeuwen. Het gaat om een ronde sierknop, een fragment van een golfrandhoefijzer en om twee zilveren munten. Een van deze munten is een 13de eeuwse penning, waarschijnlijk van het graafschap Brabant. Ook de drie andere stukken horen vermoedelijk in de 13de eeuw thuis.

De 14 stukken uit de Late Middeleeuwen omvatten onder meer vijf munten uit de 14de en 15de eeuw (bijlage 24). Aanwezig zijn verder een compleet tinnen bord (bijlage 25), een ijzeren mes met benen heft, twee fragmenten van pelgrimsinsignes, een stuk kistbeslag, twee knopspelden uit de 15de eeuw, en een schijfvormig lakzegelstempel van lood (bijlage 23).

Onder de 112 metaalvondsten uit de Nieuwe tijd (hier gedefinieerd als 16de-18de eeuw) zijn 31 loden musketkogels en een twintigtal munten en rekenpenningen. Herkenbaar waren verder twee tinnen lepels, een groot aantal gespen en knopen en een aantal 17de eeuwse sluitingen van boekbanden. Bijzonder is een deel van een ijzeren strijkijzer uit de 18de eeuw. Van een bronzen tap uit de 16de of 17de eeuw ontbreekt de kraan.

Tussen de niet direct gedateerde vondsten valt de relatief grote hoeveelheid constructiemateriaal op. De 30 vondsten die als 'hang- en sluitwerk' (zie tabel 4) zijn geduid, omvatten naast veel strips van glas-in-lood ramen opvallend veel scharnieren, stukken geheng, deurbeslag en zelfs een raamroede. Een reeks werktuigen van ijzer is compleet of nagenoeg compleet.

³⁴ De fibula is gevonden in de recente bouwvoor in werkput 7. Gelijktijdige resten worden rond en zuidelijk van de middeleeuwse dorpskerk verwacht, niet ver hiervandaan.

WP	ROML	VME	VOME	LME	NT	totaal
1			4	10	36	50
2					5	5
3					3	3
4				1	29	30
5		1		1		2
6				2	33	35
7			1		5	6
8					1	1
totaal	1	1	4	14	112	132

Tabel 5. Gedateerde metaalvondsten per werkput. WP = werkput, ROML = laat-Romeinse tijd, VME = Vroege Middeleeuwen, VOME = Volle middeleeuwen, LME = Late Middeleeuwen, NT = Nieuwe tijd.

8.2.3 context en verspreiding

Verreweg het meeste metaal is aangetroffen bij het couperen van de grachten van de hoofdburcht, en bij het verdiepen van de ruimte tussen het muurwerk aan de oostkant van het kasteel. Uit de uitbraaksleuven komt veel materiaal uit de Nieuwe tijd, waarbij de jongste steeds 18de eeuws zijn. Rijke contexten waren daarnaast de recente bouwvoor op het gehele kasteelterrein, en vondstlagen in de vulling van het wiel ter plaatsen van werkput 2 en vooral werkput 6.

In tabel 5 wordt een overzicht gegeven van de het gedateerde metaal per werkput. Hieruit blijkt dat de grootste concentratie vondsten aanwezig was in werkput 1 en 4, die het hoofdburchtterrein doorsnijden. Niet toevallig bevonden zich hier ook alle vol-middeleeuwse vondsten en het gros van de laat-middeleeuwse. De relatief geringe hoeveelheid laat-middeleeuwse vondsten voor een laat-middeleeuws kasteelterrein moet name worden verklaard uit het feit dat nauwelijks grachtvullingen uit de Late Middeleeuwen zijn aangesneden, maar voornamelijk jongere grachtfasen.

Af te leiden is verder dat het terrein van de voorburcht (werkput 3) weinig metaalwaar oplevert, ondanks het feit dat ook hier een gracht gecoupeerd is. Hetzelfde verspreidingsbeeld zien we terug in de zone zuidelijk van de voorburcht, in de werkputten 2 en 5.

Nog verder zuidelijk, ter plekke van werkput 6, ligt een andere concentratie, met voornamelijk materiaal uit de Nieuwe tijd, en wat vondsten uit de Late Middeleeuwen. Alhoewel vondstmateriaal van na de 18de eeuw overal op het terrein is gevonden, bevindt zich in werkput 6 een concentratie.

8.3 conclusie

Alle 364 metaalvondsten uit het proefsleuvenonderzoek zijn gewaardeerd en ingevoerd in een database. Hun conserveringstoestand is over het algemeen genomen goed. Onder de gedateerde vondsten ligt de nadruk op de 16de tot 18de eeuw, maar ook de vondsten uit de Volle en Late Middeleeuwen wijzen op bewoning binnen het plangebied.

De oudste metaalwaar van het kasteelterrein dateert uit de 13de eeuw, en in alle uitbraaksleuven is het jongste materiaal 18de eeuws. Voor het nederzettingsterrein in werkput 6, aan de zuidzijde van het plangebied, wijst de metaalwaar op een aanvang in de 14de of 15de eeuw, en een einddatering in de 19de eeuw.

De grootste concentraties vondsten zijn afkomstig van enerzijds de hoofdburcht van kasteel Vabrik, en anderzijds de nederzetting aan de Kerkstraat (werkput 6). Binnen het kasteel bleken de grachten van de hoofdburcht rijke vindplaatsen, waarbij met name de ijzerwaar een belangrijke plaats inneemt. Opvallend is hier de grote hoeveelheid constructiemateriaal. Vermoedelijk stamt dit grotendeels uit de sloopfase van het kasteel.

Uit de waardering van de metaalvondsten is gebleken dat deze vondstcategorie in ruime mate aanwezig is in beide vindplaatsen. Een groot gedeelte kan, zeker na volledige determinatie, goed gebruikt worden voor dateringsdoeleinden, en levert een waardevolle bijdrage aan ons beeld van de materiële cultuur van de bewoners.

9 bot

9.1 inleiding

Het dierlijk bot uit dit proefsleuvenonderzoek is afkomstig uit sporen die dateren van de Late Middeleeuwen tot de 18e eeuw. Het dierlijk bot betreft afval uit een laat-middeleeuwse nederzetting en het kasteel van Varik. Het doel van dit onderzoek is om het dierlijk bot te waarderen. Hiermee wordt een indruk gegeven van de onderzoeksmogelijkheden van het materiaal uit deze vindplaats.

9.2 methode

Al het dierlijk bot is bekeken. In totaal waren 133 fragmenten dierlijk bot beschikbaar voor waardering. Deze fragmenten zijn met de hand verzameld. Zeefmonsters waren niet beschikbaar voor waardering.

Voor de waardering is voor elk fragment vastgesteld tot welke categorie het behoort: mens, klein zoogdier, middelgroot zoogdier, groot zoogdier, vogel of vis. Daarnaast zijn de fragmenten waarvoor snel de soort kon worden bepaald, op soort gedetermineerd. Het dierlijk bot is niet gewogen.

9.3 resultaten

Vanwege de lage aantallen is het dierlijk bot niet opgesplitst in fases. In totaal zijn 133 fragmenten geteld. Fragmenten van groot zoogdier zijn het meest algemeen, met 69 % van het totaal aantal fragmenten, tegenover 25 % middelgroot zoogdier (tabel 6). 50 % van het materiaal was snel op soort te determineren (tabel 7). De aangetroffen diersoorten zijn rund, paard, schaap/geit, varken en hond. Rund is het meest algemeen; paard, schaap of geit, paard en varken zijn ongeveer in gelijke mate vertegenwoordigd. Naast zoogdieren zijn 3 fragmenten vogel en 1 fragment vis aangetroffen. Ook waren in 3 sporen fragmenten van eierschalen aanwezig. Deze fragmenten zijn niet op soort gedetermineerd.

categorie	totaal	%
mens	0	-
klein zoogdier	0	-
middelgroot zoogdier	33	24.8
groot zoogdier	92	69.2
zoogdier indet.	4	3.0
vogel	3	2.2
vis	1	0.8
totaal	133	100.1

Tabel 6. Varik-Molenblok. Dierlijk bot ingedeeld per determinatiecategorie.

soort	totaal	%
rund	37	56.1
paard	10	15.1
schaap/geit	8	12.1
varken	7	10.6
hond	4	6.1
subtotaal	66	100.0
middelgroot zoogdier	14	
groot zoogdier	45	
zoogdier indet.	4	
vogel	3	
vis	1	
totaal	133	

Tabel 7. Varik-Molenblok. Dierlijk bot ingedeeld per diersoort of grootteklasse.

De conservering van het dierlijk bot is goed tot zeer goed. Op enkele fragmenten zijn slachtsproten gesignaleerd; vraatsproten zijn nauwelijks gezien. 1 fragment was verbrand. Het bot is niet sterk gefragmenteerd. Dit blijkt niet alleen uit het hoge determinatiepercentage, maar ook uit het lage percentage losse gebitselementen. Slechts 12.5 % van de gedetermineerde fragmenten waren losse tanden of kiezen. Een aantal botten was compleet aanwezig. De aanwezigheid van eierschalen is ook een aanwijzing dat de conservering van het materiaal zeer goed is.

Op drie fragmenten dierlijk bot zijn pathologische veranderingen geconstateerd. Een middenvoetsbeentje van een rund is vergroeid met de *metatarsus*. Dit is kenmerkend voor spat, een aandoening waarbij door nieuwe botgroei rond het gewricht de middenvoetsbeenderen met de *metatarsus* vergroeien. Het gewrichtsooppervlak zelf is zelden aangetast.³⁵ In het geval van de *metatarsus* uit Varik lijkt het gewricht wel aangetast, in de vorm van kleine putjes in het bot. Spat kan een gevolg zijn van overbelasting; bij runderen moeten we dan denken aan het gebruik voor de ploeg of voor een kar. Spat wordt regelmatig bij archeologische vondsten aangetroffen. Op het *acetabulum* van het bekken van een rund was eburnatie of polijsting zichtbaar. Dit is een typisch symptoom van osteoartrose. Ook deze aandoening kan een gevolg zijn van overbelasting. Bij een *metacarpus* van een paard is een van de griffelbeentjes met het bot vergroeid. Ook dit wordt regelmatig aangetroffen. De *remodeling* van het bot is zo vergevorderd dat de twee fragmenten naadloos in elkaar overlopen.

Voor vier complete *metapodia* is de schofthoogte berekend (tabel 8). Opvallend is dat de runder *metatarsus* met spat van het rund met de laagste schofthoogte afkomstig is (vondstnummer 1.108).

vondstnr	soort	element	schofthoogte (cm)	methode	schofthoogte (cm)	methode
1.108	rund	metatarsus	112.8	VD/B ³⁶	110.0	B/vWB ³⁷
1.123	rund	metatarsus	132.4	VD/B	123.7	B/vWB
6.12	rund	metatarsus	130.8	VD/B	122.5	B/vWB
2.8	paard	metacarpus	144.7	May ³⁸	-	-

Tabel 8. Varik-Molenblok. Berekende schofthoogtes voor rund en paard.

³⁵ Baker/Brothwell 1980, 117-119.

³⁶ Von den Driesch/Boessneck 1974.

³⁷ Bergström/Van Wijngaarden-Bakker 1983.

³⁸ May 1985.

9.4 conclusie

50 % van het dierlijk bot was direct op soort determineerbaar. Fragmenten van grote zoogdieren zijn het meest algemeen. In totaal zijn vijf diersoorten aangetroffen: rund, paard, schaap of geit, varke en hond. Daarnaast zijn resten van vogel, vis en eierschalen gevonden. Het dierlijk bot is goed tot zeer goed geconserveerd. Sporen van slacht en vraat, indien aanwezig, zouden goed zichtbaar moeten zijn. Bij verder onderzoek zal het dierlijk bot, mits in grotere hoeveelheden aanwezig, zeker vraagstellingen over de voedsel economie kunnen beantwoorden.

10 natuursteen

10.1 inleiding

Tijdens het onderzoek te Varik zijn in 147 stenen voorwerpen met een totaal gewicht van 9741 gram verzameld (bijlage 9). Bepaald per fragment is het soort gesteente, de kleur, vorm, gewicht, conservering, bewerking en eventuele andere kenmerken. De determinatie op steensoort is uitgevoerd op het oog.³⁹ Het merendeel van de fragmenten is gebruikt als bouwsteen. Enkele stenen zijn gebruikt als wetsteen of maalsteen. Een selectie van het materiaal is nader beschreven. De conservering is over het algemeen goed.

soort	aantal	gewicht (g)
fylliet	1	53
indet	18	962
kalksteen	12	49969
leiste	91	4940
lydlet	1	74
schalle	4	3530
tefriet	7	21055
trachiet	1	13000
tufsteen	2	5581
vuursteen	1	1
zandsteen	9	14634
totaal	147	113799

Tabel 9.Varik-Molenblok. Soorten natuursteen met aantal en gewicht.

10.2 determinatie

Op 18 fragmenten na is al het materiaal op steensoort gedetermineerd. Er zijn 10 verschillende soorten herkend. Een groot aantal fragmenten is niet zichtbaar bewerkt. Ondanks deze constatering kan gesteld worden dat het merendeel is gebruikt als bouwsteen. Bijlage 26 is een foto van een selectie van het bewerkte natuursteen.

³⁹ De determinatie is uitgevoerd door Gerard Boreel. Identificatie en beschrijving van de belangrijkste architectuurfragmenten is van de hand van Jean Penders.

Uit de vol-middeleeuwse sporen op het kasteleiland komen een groot stuk tufsteen met aanhangende mortel en enkele zeer dikke stukken tefriet. Deze laatste zijn delen van molenstenen en moeten bij de oudste bekende voorbeelden in ons land horen.

Voor een kasteel is opvallend weinig leisteen aanwezig, maar dit komt deels door de selectieve verzamelwijze. Veel van de leistenen vertonen nagelgaten en zijn dus als dakbedekking gebruikt. Enkele platte stenen van Belgische hardsteen (soort kalksteen) zijn gebruikt voor het aanleggen van een vloertje (zie hoofdstuk 6.2.1; S4.107). Deze plavuizen zijn in maat variërend van ca 36 x 36 tot 20 x 20 cm, bij een dikte van ca 7 cm. De onderzijde was onbewerkt gelaten, één van de zijden was minder nauwkeurig afgewerkt. Een stuk (Baumberger?) zandsteen is mogelijk een 19e-eeuwse duimsteen, waarbij de duim niet in, maar op de steen ligt. De steensponning meet 4 x 3,5 cm op de hoek van een blok van (oorspronkelijk meer dan 29) x 18 cm. Een ander fragment is van mergel (zandsteen) en is te duiden als een deel van een kroonlijst. Het blok bestaat uit een gebogen deel bovenaan, de sima, en twee banden eronder.⁴⁰ Deze staan niet haaks op, maar onder een schuine hoek op de onderzijde, ze hellen wat achterover. De kroonlijst kent vele variaties. Van de sima is hier de ojiefvorm herkenbaar, het gaat dus om de gebruikelijke en niet om de gebroken vorm.⁴¹ De schuine stand van de banden hieronder komt vanouds voor, zij het in beperkte mate. De oorspronkelijke klassiek-Griekse kroonlijst toonde soms deze variant. De Romeinse navolging aan het Colosseum te Rome heeft nog meer overeenkomst met het bouwfragment uit Varik. Voor Varik moet de herkomst in een renaissance daklijst of ingangspartij gezocht worden, mogelijk als bovenste element van een hoofdstel.

Hoewel de profilering afwijkt is een nabijgelegen voorbeeld te vinden links van de ingang van het Ambtsmanshuis te Tiel.⁴² Het betreffende bouwdeel stamt van rond 1600. de daklijst is (vermoedelijk) van mergel. Het verschil betreft de verhouding van de banden (in Tiel ongelijk van grootte) en het profiel van de sima. Een verwant blok is vermoedelijk van witte Bentheimer zandsteen (V4.54). Het profiel is wel gelijksoortig, maar niet hetzelfde als dat van het voorgaande blok, de sima lijkt te ontbreken (maar zeker is dit niet, omdat de laatste rand afgebroken is). Voor de interpretatie geldt hetzelfde als bij het voorgaande: het is vermoedelijk een onderdeel van een hoofdstel.

10.3 conservering

De conserveringstoestand van het natuursteen over het algemeen goed. Alleen de fragmenten tefriet zijn veelal slecht bewaard gebleven en sterk gefragmenteerd. Daarnaast is een deel van de kalkstenen verweerd waardoor de functie onduidelijk is.

10.4 conclusie

⁴⁰ Haslinghuis/Janse, 2001: hierin "Sima, simaas": blz. 222, 415 ("Gootlijst, bovenste deel dat de kroonlijst van boven afsluit. Het is vaak de opeenvolging van een kwarthol en een kwarthol of van een hol en een bol. In de meeste gevallen is het echter een uit twee bogen samengestelde golflijn (...). Uit de tekening blijkt dat het holle en bolle profiel door een bandje gescheiden kunnen worden).

⁴¹ Kruyskamp, 1961: hierin: blz. 374 ("Cimaas": "(timm.) lijst met een bol en een hol profiel, vloeilijst" - dit is de relevante tekst volledig), 1294 ("Ojief (ojieven)": "1e betekenis: "(timm.) lijst waarvan de kromming in dwarsdoorsnede half hol half bol is; klokojief of recht ojief, dat van onderen bol van boven hol is; hielojief of verkeerd ojief, ojief van omgekeerde vorm" - dit is de relevante tekst volledig), 2276 ("Vloeilijst: half bol half hol, gebogen lijn aan lijstwerk, cimaas" - dit is de relevante tekst volledig).

⁴² Vermeulen, 1946: Deel in de serie 'De Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst'. 's-Gravenhage (Algemeene Landsdrukkerij), 1946. [213 blz. (gepagineerd 289-502). ISBN -]. Hierin "Ambtsmanshuis" te Tiel: blz. 388.

De meeste natuursteen is goed geconserveerd. Opmerkelijk zijn een groot stuk tufsteen en fragmenten van een molensteen uit 12de/13de eeuwse sporen op het kasteelleiland. Het laat-middeleeuwse en nieuwtijdse natuursteen komt voornamelijk uit uitbraaksleuven en de slot-gracht. Van een groot aantal fragmenten is de functie duidelijk. De ornamentale lijsten geven een beeld van het uiterlijk van Huis Varik en bovendien aanknopingspunten voor dateringen van gebruikfasen. Sommige dakleien zijn smalle exemplaren 5-10 cm breed. De aanwezigheid van smalle en brede exemplaren is tijdens de analyse niet naar voren is gekomen. Dit was tijdens het veldwerk wel de observatie. Brede dakleien lagen overwegend in oudere vullingen van de slot-gracht dan in de smalle.

11 botanisch materiaal

L.I. Koolstra

11.1 inleiding

In het voorjaar van 2007 is in de gemeente Neerijnen door de ACVU-HBS een inventariserend veldonderzoek (IVO) verricht waarbij de laat-middeleeuwse/nieuwtijdse voorburchtgracht van het Huis Varik is aangesneden. Om de kwaliteit van de botanische macroresten uit deze gracht te bepalen, zijn twee grondmonsters, afkomstig van onder het huidige grondwaterniveau ge-waardeerd. Een overzicht van deze monsters met hun contextgegevens wordt gegeven in tabel 10.

vondstnummer	spoornummer	volume (l)	context	datering
V1.67	S1.98	3,75	vulling gracht	LME/NT
V1.68	S1.98	3	vulling gracht	LME/NT

Tabel 10 Varik-Molenblok. Overzicht van gewaardeerde monsters. Legenda: LME = Late-Middeleeuwen.

Alvorens de monsters te zeven is van elk monster enkele kubieke centimeters grond apart ge-houden voor eventueel pollenonderzoek. De monsters zijn vervolgens met water gezeefd over een set zeven met maaswijdtes van 2, 1, 0,5 en 0,25 mm. Van het totaalvolume in tabel 10 is steeds een halve liter gezeefd met een zeef met maaswijdte 0,25 mm. De zeefresidu's zijn met behulp van een opvallend-lichtmicroscop met vergrotingen tot 50 maal gewaardeerd. Hierbij zijn de soorten die direct konden worden herkend, hun globale aantallen en conserveringstoe-stand genoteerd. Ook is gelet op de aanwezigheid van houtskool, botmateriaal, aardewerk en andere archeologica.

11.2 resultaten

De resultaten van de waardering staan samengevat in tabel 11. Beide monsters zijn rijk aan onver-koolde plantenresten, die matig tot goed zijn geconserveerd. Verkoolde resten zijn niet aange-troffen. De samenstelling aan plantenresten in de monsters is weliswaar zeer vergelijkbaar, maar er zijn kleine verschillen. Monster V1.67 bevat veel steenvruchten van eenstijlige en tweestijlige meidoorn (*Crataegus monogyna* en *C. laevigata*). Monster V1.68 bevat deze steenvruchten ook maar in lagere aantallen. Naast de vele steenvruchten van de beide meidoornsoorten bevat mon-ster V1.67 ook veel dunne twijgen, die kortloten worden genoemd en vooral voorkomen bij fruitbomen. In monster V1.67 zijn fragmenten van zoete of zure kers (*Prunus avium/cerasus*) gevonden. In dit monster en in V1.68 kwamen pitten van vlier (*Sambucus*) voor. Monster V1.68 bevat tevens het kelkkroontje van een rode, zwarte of kruisbes (*Ribes*).

vondstnr.	1.67	1.68
spoonr.	1.98	1.98
context	gracht	gracht
datering	LME/NT	LME/NT
volume (in l)	3.75	3
conservering	goed	goed

vruchten

Eenstijlige meidoorn	+++	++	<i>Crataegus monogyna</i>
Tweestijlige meidoorn	+++	++	<i>Crataegus laevigata</i>
Rode/Zwarte/Kruisbes	.	+	<i>Ribes</i>
Vlier	+	+	<i>Sambucus</i>
Zoete/Zure kers	+	.	<i>Prunus avium/cerasus</i>

wilde planten

Akkerboterbloem	+	.	<i>Ranunculus arvensis</i>
Bitterzoet	+	+	<i>Solanum dulcamara</i>
Blaartrekkende boterbloem	+	++	<i>Ranunculus sceleratus</i>
Eendenkroos	+	.	<i>Lemna</i>
Fonteinkruid	.	+	<i>Potamogeton</i>
Watertorkruid	++	++	<i>Oenanthe aquatica</i>
Wolfspoot	+	+	<i>Lycopus europaeus</i>

Tabel II Neerijnen-Varik Molenblok, resultaten van het waarderend onderzoek. Legenda: LME/NT = Late-Middeleeuwen/Nieuwe Tijd; + = 1-10; ++ = enkele tientallen; +++ = tientallen tot honderden.

In beide monsters zijn zaden en vruchten van wilde planten gevonden. In de meeste gevallen gaat het om wilde planten die waarschijnlijk in of langs de rand van de gracht voorkwamen. Een uitzondering is akkerboterbloem (*Ranunculus arvensis*), waarvan een zaadje is gevonden in VI.67. Deze soort is kenmerkend voor akkervegetaties. Andere vertegenwoordigers van akkerflora's inclusief granen zijn bij deze waardering niet aangetroffen. De in tabel II gepresenteerde soortenlijst is echter verre van compleet en maakt vooral duidelijk dat: de plantenresten vrij goed geconserveerd zijn, de diversiteit groot is en uitgebreid botanisch onderzoek dus wenselijk is.

Naast botanische resten zijn de monsters rijk aan insectresten en eieren van watervlooien. In monster VI.68 kwam een schub van een baars voor.

11.3 conclusie

Beide monsters zijn rijk aan onverkoolde plantenresten, voornamelijk afkomstig van planten die in en langs de rand van de gracht kunnen hebben gegroeid. Daarnaast vallen in monster VI.67 de kortloten op, die mogelijk wijzen op het voorkomen van fruitbomen op het terrein van het Huis Varik. Resten van cultuurgewassen anders dan fruit zijn niet in de monsters aangetroffen. Het is evenwel waarschijnlijk dat bij een eventueel vervolgonderzoek ook andere cultuurgewassen worden gevonden.

Het doel van dit waarderend onderzoek is het vaststellen van de kwaliteit van het botanisch materiaal. De onderzochte monsters maken duidelijk dat de kwaliteit van het botanisch materiaal hoog is en dat indien het tot vervolgonderzoek komt, rekening moet worden gehou-

den met onderzoek aan alle drie de botanische materialen: pollen, hout en botanische macroresten.

12 glas

Het proefsleuvenonderzoek te Varik-Molenblok heeft 184 fragmenten glas opgeleverd (zie bijlage 4). Het merendeel van het glas bestaat uit bolbuikige, vierhoekige en cilindrische wijnflessen uit de 17e, 18e en begin 19e eeuw. Daarnaast is er een kelkglas aangetroffen uit de 17e eeuw. Tevens zijn twee fragmenten van de bodem van een beker uit de 16e of begin 17e eeuw (V1.60) en een wandfragment van een knobbelbeker uit de laat 16e en begin 17e eeuw (V4.75). De fragmenten zijn over het algemeen groot en goed herkenbaar waardoor verdere analyse van het materiaal goed mogelijk is. De enige belemmering voor de analyse is de staat waarin het glas zich bevindt. Vrijwel de helft van al het gevonden glas is in matige of slechte conditie. Vooral het bodemfragment van de beker (V1.60) verkeert in zeer slechte toestand. Het glas is geheel versuikerd en de enige manier om het te behouden zal conservering zijn. De kosten van dit langdurige proces wegen echter niet op tegen de informatiewaarde van het glas en daarom is het voorstel zo snel mogelijk te beginnen met de analyse, aangezien het glas binnen afzienbare tijd geheel vergaan zal zijn.

13 organisch materiaal

13.1 leer

Er is 1 fragment van een leren schoen (V1.113) gevonden. De schoen komt uit een venige laag in de slotgracht (S1.115). De betreffende vullingslaag dateert uit de 17de of mogelijk 16de eeuw. Het leer goed bewaard is gebleven.

13.2 hout

Er is 1 eikenhouten houten plank (V4.67) gevonden. De plank lag op een stenen vloertje binnen Huis Varik (S4.107/S4.109 zie hoofdstuk 6). Het vloertje hoort bij één van de jongste fasen van de bewoning. Vermoedelijk is het niet ouder dan de 17de of 18de eeuw. Het hout is goed bewaard gebleven. Het heeft lange tijd onder de grondwaterspiegel gelegen.

14 conclusies en waardering

14.1 beantwoording van de onderzoeksvragen

1. Wat is de kwaliteit, aard, datering en omvang van de archeologische resten van het huis Varik?

Deelvragen die hierop betrekking hebben

1a Is er intact metselwerk?

Ja, er is intact metselwerk aangetroffen. Het betreft uitstekend bewaard gebleven resten van funderingen van de buitenmuren, de zuidwestelijke toren en de binnenvertrekken van Huis Varik. Het opgaand muurwerk is compleet uitgebroken. De locatie van de stenen brug is aangetroffen maar is niet nader onderzocht.

1b Hebben op de voorburcht gebouwen gestaan?

Op de voorburcht zijn sporen aangetroffen. Dit zijn greppels, kuilen, paalkuilen en een waterput. De paalkuilen zijn een indicatie voor bewoning met in houten gebouwen. Gebouwstructuren zijn echter niet herkend. Aanwijzingen voor steenbouw op de voorburcht ontbreken. Opmerkelijk is de vol- en laat-middeleeuwse datering van de sporen. Ze zijn overwegend ouder dan vroegste datering van Huis Varik. Het huis is op zijn vroegst gedateerd in de tweede helft van de 14de eeuw.

1c Wat is de conserveringstoestand van de artefacten en ecologische resten?

De vondsten zijn over het algemeen goed tot zeer goed bewaard. Dit geldt zowel voor de anorganische als organische resten. Bij de anorganische resten vormt alleen het glas een uitzondering. In de diepere vullingen van de slotgracht is de conserveringstoestand slecht. De organische resten zoals hout en leer zijn op de diepere niveaus zijn wel bewaard gebleven. Ook de botanische monsters die waren genomen zijn van hoge kwaliteit. Pollenmonsters zijn niet genomen. Er moet rekening mee worden gehouden dat ook deze resten goed bewaard zijn.

1d Hoe breed zijn de grachten, hoe diep zijn deze ingegraven en zijn hierin nog houten constructies bewaard gebleven?

De slotgracht is ca 15 m breed en minimaal 2 meter diep. De bodem is tijdens dit onderzoek niet bereikt. De voorwaarden van het waterschap en de hoge grondwaterstand makten het niet mogelijk dieper te graven. De voorburchtgracht is 10-15 m breed en lokaal tot 2-3 m diep. In geen van beide grachten zijn houten constructies gevonden. Dit proefsleuvenonderzoek sluit niet uit dat deze er wel zijn. De bewaarcondities voor hout zijn uitstekend.

1e Wat is de omvang van de hoofdburcht, voorburcht en grachten?

De grootte van de hoofdburcht is 21 x 21 m. Inclusief de slotgracht is dit ca 36 x 36 m. De ligging van de voorburchtgracht en daarmee de grenzen van de voorburcht kon alleen aan de zuid- en westzijde worden vastgelegd. De oostelijke en noordelijke grens vallen buiten het plangebied. De minimale fmetingen zijn is ca 115 x 90 m.

1f Wat zijn de begin- en einddatering van het huis?

Op basis van het metselwerk kunnen de oudste stenen funderingen van Huis Varik (de zuidwestelijke toren en oostelijke poer) gedateerd worden in de tweede helft van de 14de eeuw. Ook de datering van het aardewerk wijst enigszins in deze richting. Het gros van het bewoningsafval dateert echter vanaf de 15de en nog nadrukkelijker de 16de en 17de eeuw. Het huis is in de 18de eeuw definitief verlaten en gesloopt. Er zijn overigens aanwijzingen dat de aangetroffen funderingen van de toren op de plaats zijn gezet van een oudere toren met een vergelijkbaar grondplan.

2. Zijn er resten bewaard van een vol- en laat middeleeuwse nederzetting in het plangebied? Wat is de kwaliteit, aard, datering en omvang van deze archeologische resten wanneer ze aanwezig zijn?

Op het kasteleiland en de voorburcht zijn resten van een vol- en laat-middeleeuwse nederzetting gevonden. De oudste sporen zijn gedateerd omstreeks de 12de eeuw. Buiten de grenzen van de voorburcht zijn deze niet aangetroffen. Deze nederzetting gaat mogelijk direct vooraf aan de bouw van Huis Varik.

Van de verwachte nederzetting aan de zuidzijde van het plangebied inderdaad resten gevonden. Ook in deze vindplaats zijn de sporen en vondsten goed bewaard gebleven. Het betreft hier een nederzetting met een houtbouwfase en een steenbouwfase. Minimaal drie stenen gebouwen kunnen worden geïdentificeerd. Het vondstmateriaal is merendeels niet ouder dan de 16de eeuw. De bewoning loopt onafgebroken door tot aan de 19de eeuw. In het zuidelijke deel van de vindplaats zijn de funderingen van twee stenen gebouwen gevonden die de voorlopers zijn van de huidige bewoning aan de Kerkstraat. De grootte van dit deel van de nederzetting is ca 35 x 75 m (de lengte van het plangebied langs de Kerkstraat). Vol- en laat-middeleeuwse sporen en vondsten zijn hier spaarzaam maar niet volledig afwezig. Dit duidt er op dat de kern van de oudste fase van de nederzetting niet is aangesneden maar nabijgelegen is. In het noordelijke deel van de

vindplaats zijn resten van een woonterp met steenbouw gevonden. De afmeting van de woonterp kan worden geschat op 25 x 25 m (afstand tot de dijk).

De zuidelijke vindplaats wordt doorsneden door een doorbraakgeul vanuit de Waal. Diverse fasen van de doorbraak hebben ongetwijfeld bewoningsresten verstoord. Desalniettemin zijn zowel onder, op als in de vullingen van de geul bewoningssporen aangetroffen. De vullingen bevatten lokaal veel vondstmateriaal.

3. Zijn er in het overige plangebied (buiten de vermoede locatie van huis Varik en middeleeuwse nederzetting) nog archeologische resten aanwezig? Zo ja wat is de aard, omvang, kwaliteit en datering van deze resten?

Buiten de vermoedelijke locaties van nederzettingen zijn geen nieuwe vindplaatsen geïdentificeerd. Wel zijn enkele geïsoleerde vondsten en sporen aangetroffen.

14.2 waardering vindplaats huis varik: behoudenswaardig

De resten van Huis Varik kunnen niet gescoord worden op *schoonheid* omdat het een bovengronds geen zichtbaar monument betreft. Het bestaan van Huis Varik is bij de inwoners van Varik vrij algemeen bekend. De precieze locatie echter niet. De vindplaats refereert niet aan een belangrijke historische gebeurtenis, maar is wel van lokaal belang. De *herinneringswaarde* van de vindplaats scoort daarom niet meer dan gemiddeld. De totaalscore voor *beleving* hier als gemiddeld wordt gezien. Hiermee kan vindplaats 2 niet zonder meer als behoudenswaardig worden beschouwd. Daarom wordt hieronder gekeken naar de *fysieke* en *inhoudelijke kwaliteit*.

Waarden	Criteria	Scores
Beleving	Schoonheid	niet gescoord
	Herinneringswaarde	2 (midden)
	Totaal	2
Fysieke kwaliteit	Gaafheid	3 (hoog)
	Conservering	3 (hoog?)
	Totaal	6
Inhoudelijke Kwaliteit	Zeldzaamheid	1 (laag)
	Informatiewaarde	3 (hoog)
	Ensemblewaarde	3 (hoog)
	Representativiteit	3 (hoog)
	Totaal	10

Tabel 12. Varik-Molenblok. Waardering van Huis Varik.

Bij de *fysieke kwaliteit* kan de *gaafheid* hoog worden gescoord. Intact muurwerk is aangetroffen. De funderingen zijn in uitstekende conditie. Ook de overige sporen zijn over het algemeen goed bewaard. De *conservering* wordt enerzijds bepaald door de bewaringstoestand van artefacten en anderzijds door die van organisch materiaal. Op beide punten scoort de vindplaats hoog. De *fysieke kwaliteit* als geheel wordt hoog beschouwd. Hierdoor is de vindplaats behoudenswaardig.

Voor de *inhoudelijke kwaliteit* geldt dat de *zeldzaamheid* van Huis Varik niet groot is. Vrijwel alle dorpen in de archeoregio Utrechts-Gelders rivierengebied hebben één of meerdere kasteelterreinen.

De *informatiewaarde* wordt bepaald door de mate waarin onderzoek aan een vindplaats kan bijdragen aan nieuwe wetenschappelijke inzichten over het verleden. Bepalend is onder meer of recent systematisch onderzoek is verricht aan vergelijkbare monumenten (uit dezelfde periode en dezelfde archeoregio). Dit is slechts in beperkte mate het geval, zodat de *informatiewaarde* hier hoog is gescoord.⁴³ Bovendien zijn slechts zelden de hoofd- en voorburcht onderzocht. Door de hoge mate van ruimtelijke gaafheid bestaat die mogelijk bij Huis Varik wel.

De *ensemble- of contextwaarde* is afhankelijk van de aan- of afwezigheid van vindplaatsen uit dezelfde of opeenvolgende perioden in de directe nabijheid, en van de mate waarin landschappelijke elementen uit de tijd van de vindplaats bewaard zijn gebleven. Op de plaats van en in de directe omgeving van de vindplaats komen, blijkens het huidige onderzoek, zowel gelijktijdige als eerdere en latere vindplaatsen voor. Interessant hierin is met name de vol-middeleeuwse nederzetting, die direct aan het Huis Varik vooraf lijkt te gaan, en het grotendeels gelijktijdige nederzetting in het zuidelijke deel van het plangebied. De *ensemblewaarde* is dus hoog gescoord. De *inhoudelijke kwaliteit* van de vindplaats scoort (zonder de *representativiteit*) 7 en is dus bovengemiddeld. Deze uitkomst maakt de vindplaats opnieuw behoudenswaardig.

De *representativiteit* is alleen relevant wanneer het vermoeden bestaat dat duurzaam fysiek behoud gerealiseerd kan worden. Voor het plangebied Varik-Molenblok bestaan hiertoe, gezien het vroege stadium in de planvorming, nog mogelijkheden. Dit criterium dient gescoord te worden aan de hand van een inventarisatie van vergelijkbare monumenten van goede kwaliteit en waarvan het behoud is gegarandeerd. In ARCHIS blijkt inderdaad een relatief groot aantal kasteelterreinen in het Utrechts-Gelders rivierengebied als beschermd monument te boek te staan. De representativiteit is daarom hoog gescoord.

14.3 waardering zuidelijke vindplaats: behoudenswaardig

De resten van de zuidelijke nederzetting scoort laag op *schoonheid*. Het betreft bovengronds geen zichtbaar monument. Er bestaat echter wel een directe relatie met de omgeving. Met name door de ligging langs de Kerkstraat door het dorp Varik en ten dele ook met de resten van Huis Varik. De resten van gebouw 2 zijn de voorganger van een huidige boerderij (Kerkstraat 2). Mogelijk zijn de aangetroffen fundamenteen deels opgenomen in de nog bestaande schuur. De locatie van vindplaats wordt nog steeds bewoond. Documentatie en oude foto's en kaarten van de locatie rouleren onder de plaatselijke bevolking. Al deze factoren maken dat de *herinneringswaarde* van vindplaats hoog gescoord kan worden. Deze is niet zodanig dat hij refereert aan een belangrijke historische gebeurtenis, maar is wel van lokaal belang. De totale score op *beleving* kan als gemiddeld worden gezien. Hiermee kan de vindplaats niet zonder meer als behoudenswaardig worden beschouwd. Daarom wordt hieronder gekeken naar de *fysieke en inhoudelijke kwaliteit*.

Waarden	Criteria	Scores
Beleving	Schoonheid	1 (laag)
	Herinneringswaarde	3 (hoog)
	Totaal	4

⁴³ Onder meer Kerk-Avezaath - Stenen Kamer (Verhoeven/Brinkkemper, 2001) en Vleuten - Huis te Vleuten (Dijkstra/de Boer, 2005). Bij Buren - kasteel Buren (van Kempen, 2003) en Culemborg - Caetshage (Vanden Borre/Hielkema, 2004) gaat het respectievelijk om een proefsleuvenonderzoek en een archeologische begeleiding, waardoor er van een *systematisch* onderzoek geen sprake is.

Fysieke kwaliteit	Gaafheid	3 (hoog)
	Conservering	3 (hoog)
	Totaal	6
Inhoudelijke Kwaliteit	Zeldzaamheid	1 (laag)
	Informatiewaarde	3 (hoog)
	Ensemblewaarde	3 (hoog)
	Representativiteit	niet gescoord
	Totaal	7

Tabel 13. Varik-Molenblok. Waardering van de zuidelijke vindplaats.

Bij de *fysieke kwaliteit* kan de *gaafheid* hoog worden gescoord. Intact muurwerk is aangetroffen. De funderingen zijn in goede conditie. Ondanks een gedeeltelijke versterking door een doorbraakgeul zijn ook de overige grondsporen over het algemeen goed bewaard. De *conservering* wordt enerzijds bepaald door de bewaringstoestand van artefacten en anderzijds door die van organisch materiaal. Op deze punten scoort de vindplaats hoog. De artefacten zijn goed bewaard. Organische resten zijn niet aangetroffen maar zijn zeker ook goed geconserveerd. De grondwaterstand is hoog. De *fysieke kwaliteit* als geheel wordt hoog beschouwd. Hierdoor is de vindplaats behoudenswaardig.

Voor de *inhoudelijke kwaliteit* geldt dat de *zeldzaamheid* van de vindplaats niet groot is. Veel dorpen in het rivierengebied hebben een vergelijkbare middeleeuwse oorsprong. De *informatiewaarde* scoort hoog. In Varik is nauwelijks archeologisch onderzoek uitgevoerd. Onderzoek aan een vindplaats kan bijdragen aan nieuwe wetenschappelijke inzichten over het verleden. Ook de *ensemble- of contextwaarde* scoort hoog omdat Huis Varik uit dezelfde periode in de directe nabijheid is gelegen en resten mogelijk zijn opgenomen in nog bestaande structuren. De *inhoudelijke kwaliteit* van de vindplaats scoort (zonder de *representativiteit*) 7 en is dus bovengemiddeld. Deze uitkomst maakt de vindplaats opnieuw behoudenswaardig.

15 aanbevelingen

15.1 aanbeveling ten aanzien van vindplaats huis varik

De vindplaats Huis Varik is behoudenswaardig. De sporen van de Huis Varik omvatten het kasteleiland met daar op Huis Varik, de slotgracht, de voorburcht en de voorburchtgracht. De totale omvang van deze vindplaats binnen het plangebied is 1,04 ha (115 x 90 m). De afmeting van de hoofdburcht is ca 21 x 21 m, inclusief de slotgracht is dit 36 x 36 m (0,13 ha). Door de goed bewaarde organische resten is het kasteelterrein uitermate kwetsbaar voor verlagingen van de grondwaterstand.

Aan het bevoegd gezag (gemeente Neerijnen) wordt aanbevolen de vindplaats als geheel te beschermen. Indien dit niet mogelijk blijkt dan dienen de resten opgegraven te worden. Er moet rekening worden gehouden met het feit dat het opgraven van de hoofdburcht en de slotgracht aanzienlijk duurder is dan het opgraven van de voorburcht.

15.1 aanbeveling ten aanzien van de zuidelijke vindplaats

De zuidelijke vindplaats is eveneens behoudenswaardig. De vindplaats is gesplitst in twee delen. Het noordelijke deel is een huisterp tegen de Waaldijk. Deze is beperkt in omvang. Een schatting

van de afmeting is ca 25 x 25 m (0,06 ha). Het zuidelijke deel van de vindplaats heeft een omvang van ca. 0,26 ha (74 x 35 m). In het tussenliggende terrein van de vindplaats is een doorbraakgeul aangetroffen met veel vondsten waarin ook sporen zijn herkend.

Ook bij deze vindplaats wordt het bevoegd gezag aanbevolen de sporen van de nederzetting te beschermen. Indien dit niet mogelijk blijkt dan dienen de resten in het noordelijke en zuidelijke deel geheel opgegraven te worden. In het tussenliggende gebied volstaan proefsleuven. Deze zijn nodig om het geheel in context te kunnen plaatsen.

8 literatuur

- Baker, J./D. Brothwell, 1980: *Animal diseases in archaeology*, London: Academic Press.
- Bartels, M., 1999: *Steden in Scherven, Vondsten uit beerputten in Deventer, Dordrecht, Nijmegen en Tiel (1250-1900)*, Zwolle.
- Bergström, P.L./L.H. van Wijngaarden-Bakker, 1983: De metapodia als voorspellers van formaat en gewicht bij runderen. *IVO-rapport B-206*.
- College voor de Archeologische Kwaliteit (CvAK), 2005: *Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie*, versie 3.1.
- Driesch, A. von den/J. Boessneck, 1974: Kritische Anmerkungen zur Widerristhöhenberechnung aus Längenmassen vor- und frühgeschichtlichen Tierknochen, *Säugetierkundliche Mitteilungen* 22, 325-348.
- Gugel, E., *Geschiedenis van de Bouwstijlen in de Hoofdtijdperken der Architectuur*, Rotterdam
- Haslinghuis, E.J. & H. Janse, 2001: *Bouwkundige termen. Verklarend woordenboek van de westerse architectuur- en bouwhistorie*. Leiden
- Hurst, J.G./D.S. Neal/H.J.E. van Beuningen 1986: Pottery produced and traded in North-West-Europe 1350-1650, *Rotterdam Papers VI*, Rotterdam.
- Kruyskamp, C./Van Dale, 1961^{de druk} : *Groot woordenboek der Nederlandse taal*. 's-Gravenhage (Nijhoff).
- May, E., 1985: Widerristhöhe und Langknochenmaße bei Pferden – ein immer noch aktuelles Problem, *Zeitschrift für Säugetierkunde* 50, 368-82.
- Otten, M.J.C./C. Schepel, 2000: *Getekende stads- en dorpsgezichten uit de Topografische Atlas Gelderland. Veluwezoom, Nijmegen en omgeving, Rivierengebied*. Westervoort.
- Verhelst, E.M.P./ B.P.C.A. Tops, 2006: *Inventariserend Veldonderzoek door middel van elektrische weerstandmetingen in het plangebied Varik – Molenblok, gemeente Neerijnen. Kartende fase*, Amsterdam (ZAN 72).
- Vermeulen, F.A.J., 1946: *De Monumenten van Geschiedenis en Kunst in de Provincie Gelderland. Onderdeel van het eerste stuk: de Monumenten in de Bommeler- en de Tielerwaard. Tweede aflevering (Tielerwaard)*. Deel in de serie 'De Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst'. 's-Gravenhage.